

NATUURWACHT
BOMMELERWAARD

50
jubileumuitgave

colofon

Deze jubileumuitgave is een uitgave van de Natuurwacht Bommelerwaard ter gelegenheid van haar 50 jarig bestaan.

Redactie:
Ton van Balken
Rien Melis
Harry Kolman
redactie@natuurwachtbommelerwaard.nl

Vormgeving en opmaak:
Harry Kolman

Oplage: 750
Druk: WS-media groep, Waardenburg

Natuurwacht Bommelerwaard
Postbus 157
5300 AD Zaltbommel

email:
info@natuurwachtbommelerwaard.nl
website:
www.natuurwachtbommelerwaard.nl

©2025. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

jubileumuitgave januari 2025

inhoud

Voorwoord	3
Veertig jaar vogelasiel Bommelerwaard	4
Het bezoekerscentrum in Alem	6
Tien jaar Jeugdnatuurwacht	8
Natuurwacht en tien jaar milieu-educatie in Rivierenland	10
Werkgroep steenuilen	12
De Maasheggen van Alem	14
Natuurwacht heeft iets met vlinders!	16
Vlinderwerkgroep Bommelerwaard	18
Projecten om trots op te zijn.	20
Werkgroep kleine marters	22
Veertig jaar heemtuin en kruidentuin	24
Werkgroep torenvalken	28
Natuurwacht en weidevogelbescherming	30
Werkgroep Vogels en project Vogelatlas	32
Vijftig jaar landschapsbeheer	34
Werkgroep planten	36
Dijken en behoud stroomdalflora	38
Werkgroep amfibieën	40
De stadswallen van Zaltbommel	42
Akkervogelwerkgroep	44
Prachtige boekwerken en boeiende magazines	46

fotografen: [DdR] Daniëlle de Ridder; [DM] Dirk Muller;
[HV] Heleen Verduin; [LT] Lot Tönis; [WP] Wikipedia.nl.

Omslagfoto's uit de serie 'Tegenlicht' van Harry Kolman

Voorwoord

Ja, dat was wel even schrikken. We waren al lang en breed bezig met de voorbereiding van ons 50-jarig jubileum in 2025, toen ik om een geheel andere reden de statuten van de vereniging raadpleegde.... Tot mijn verbijstering staat in de statuten als oprichtingsdatum 29 december 1983, slik, maar dat is pas 41 jaar!

Dan is er maar één die daar over te raadplegen is, dat is Ton!

Ton van Balken, een van de oprichters van onze vereniging en nog altijd drijvende kracht achter tal van activiteiten, was allang vóór de statuten-datum actief samen met anderen onder de naam Natuurwacht Zaltbommel en slechts om administratieve redenen werd het tijd dat er een vereniging gesticht werd.

Vogelopvang, jeugdnatuurwacht, vlinderprojecten en het opkomen voor de natuur waren in de begin jaren belangrijke bezigheden. Dat de eerste twee een enorme opgave, in tijd en inzet waren mag duidelijk zijn. Dit alles te lezen in deze jubileum uitgave.

Dat we, vijftig jaar jong, een springlevende vereniging zijn mag blijken uit het ledenaantal dat de laatste zeven jaar uitgegroeid is van iets meer dan 200 naar 550 leden nu! Behalve dit leden aantal is ook het aantal werkgroepen in die tijd flink groter geworden, 10 maar liefst en met nummer 11, een Vleermuizen WG, die op stapel staat. Al deze werkgroepen geven acte de présence in deze uitgave. Als u de artikelen van deze werkgroepen leest, kan het niet anders dan dat we een flink aantal nieuwe werkgroep leden tegemoet kunnen zien, aan inspiratie geen gebrek!

Dat we zo gegroeid zijn geeft de burger moed, want nooit eerder stond de natuur zo onder druk als juist nu. Klimaat en milieu zijn niet weg te denken in de dagelijkse berichtgeving. Wij kunnen gesteund door zoveel leden ons zegje doen, daar waar we opkomen voor de natuur, met name binnen de Bommelerwaard. Gevraagd en ongevraagd brengen we onze inzichten naar voren in de contacten die we hebben met de Gemeenten Maasdriel en Zaltbommel, Provincie Gelderland, bij ontwikkelaars van bouwprojecten en andere instanties waarvan we vinden dat zij gewezen moeten worden op natuurbelangen. Ook hiervan vindt u krantenknipsels en verhalen in deze uitgave.

Met groot genoegen wil ik alle leden danken voor hun bijdrage en vaak ruimhartige donaties, alle vrijwilligers voor hun grote inzet, alle externe contacten voor hun welwillendheid om met ons samen te willen werken en tot slot alle bestuursleden die zich de afgelopen 50 jaar hebben ingezet om de vereniging in goede banen te leiden.

Harry Kolman (vz)

50
jubileumuitgave

Veertig jaar vogelasiel Bommelerwaard

Al snel na de oprichting van de Natuurwacht in 1975 ging men ervan uit de Natuurwacht ook wel verstand had van de verzorging van gewonde vogels en andere wilde dieren. Bij regelmaat kwam er een telefoontje met de vraag wat men moest doen met een gewonde duif, een te vroeg uitgevlogen torenvalk of een verdwaalde egel.

Tijdelijke opvang

Vijftig jaar geleden was er geen mogelijkheid voor vogelopvang in de Bommelerwaard. De dichtstbijzijnde opvang was in Culemborg of in Eck en Wiel. Voor de opvang van een gewonde merel of duif was dat wel een beetje ver weg. Om toch te kunnen helpen werd er in de tuin bij Ton van Balken een soort noodopvang gecreëerd. In wat kleine hokken werd het betreffende dier opgevangen en verzorgd. Er was echter geen vergunning om een dergelijke opvang te mogen uitvoeren. Wel was toegestaan dat het gewonde dier enkele dagen mocht worden opgevangen en verzorgd, mits het op kort e termijn naar een officieel vogelasiel werd weggebracht. Dat gebeurde dan ook op die manier. De praktijk was dat vogels snel herstelden en al binnen een week konden worden losgelaten in de natuur. De praktijk was ook dat ernstig verwonde vogels snel stierven en het niet meer nodig was ze naar elders te vervoeren. Deze situatie van de tijdelijke opvang in de Klipperstraat te Zaltbommel heeft ruim twee jaar geduurd.

Deze situatie van de tijdelijke opvang in de Klipperstraat te Zaltbommel heeft ruim twee jaar geduurd.

Vogelasiel Kerkdriel

De tijdelijke opvang in Zaltbommel was geen ideale situatie. Was het mogelijk een eigen vogelopvang te bouwen? Dat bleek mogelijk. Een van de vrijwilligers van de knotwilggroep, Peter van Osch, wilde onderzoeken wat de mogelijkheid was bij hem thuis in Kerkdriel. Peter woonde in de Teisterbantstraat bij zijn ouders en achter het huis was een redelijke ruimte om iets te bouwen. Met de ouders van Peter werd overlegd en spoedig kwam het 'ja-woord'. De vader van Peter was timmerman en al snel werd een grote

volière en enkele kleine opvanghokken gebouwd. Na 5 jaar moest dit asiel helaas stoppen. Peter kreeg een mooie baan aangeboden bij Staatsbosbeheer in Den Haag en ging verhuizen. We moesten dus weer op zoek naar een andere opvanglocatie.

Vogelasiel Heerewaarden

Al snel meldde zich een andere vrijwilliger bij het bestuur: Cees Beenen uit Heerewaarden. Cees had geen enkele ervaring met het verzorgen van vogels, maar was wel bereid dit alles te leren. Achter zijn huis in Heerewaarden was genoeg ruimte om een vogelasiel te bouwen. Een vogelasiel neemt niet zo heel veel plek in beslag. Het gaat om twee of drie volières, die ieder ongeveer 10 m2 groot zijn. Dan zijn er nog wat kleinere hokken nodig, voor de eerste opvang. Kort daarop werd met vrijwilligers met de bouw begonnen. Op zaterdag 9 oktober 1982 werd het asiel officieel geopend.

Terug naar Zaltbommel

Door familieomstandigheden moest het vogelasiel in Heerewaarden al na vier jaar sluiten. Wat nu? Bestuurslid Ton van Balken was in Zaltbommel verhuisd naar de Nonnenstraat aan de rand van de Bommelse stadswallen. In zijn tuin was voldoende ruimte om enkele volières te bouwen. Na de nodige besprekingen werd besloten te verhuizen van Heerewaarden naar Zaltbommel. Er moest nieuw hout en gaas gekocht worden, want de materialen in Heerewaarden waren ook al gebruikt in Kerkdriel. Gelukkig was er voldoende geld om e.e.a. aan te schaffen. Ruim tien jaar heeft dit vogelasiel gefunctioneerd. In 2016 kwam er een ander landelijk beleid als het om de verzorging van vogels gaat in vogelasiels. Vogelbescherming Nederland wilde de kwaliteit en de organisatie verbeteren. Om een vergunning te verkrij-

gen moest een vogelasiel aan veel meer eisen voldoen. De sanitaire voorzieningen moesten beter en ook de administratie moest anders. Veel asielbeheerders hadden geen zin om al die veranderingen toe te passen en stopten met de vogelopvang. Ook de asielbeheerder van Zaltbommel vond het na 10 jaar wel genoeg.

Dank aan de beheerders

In juli 2017 stopte het vogelasielwerk van de Natuurwacht in de Bommelerwaard. Vanaf 1977 zijn vele vogels opgevangen. Van jonge huismussen tot volwassen knobbelzwanen. Van gewonde kauwtjes tot uitgehongerde jonge roofvogels. Jaarlijks werden er gemiddeld 100 dieren opgevangen. In al die jaren zijn ruim 4000 vogels verzorgd. Het merendeel kreeg zijn vrijheid in de natuur weer terug. Dank aan de beheerders die dat al die jaren gedaan hebben: Peter van Osch, Cees Beenen en Ton van Balken.

Jaarlijks werden er gemiddeld 100 dieren opgevangen. In al die jaren zijn ruim 4000 vogels verzorgd

Initiatief van de Natuurwacht Nieuw vogelasiel te Heerewaarden

HEEREWAARDEN — Zaterdag 9 oktober wordt het nieuwe vogelasiel van de Natuurwacht Bommelerwaard geopend. In het vogelasiel worden gewonde en uitgeputte vogels verzorgd. Het eerste asiel van de Natuurwacht werd 5 jaar geleden gebouwd in Kerckdriel. Vele vogels zijn in de loop der jaren aldaar door de asielhouder de heer P. van Osch verzorgd. Een groot aantal vogels kon de vrijheid her krijgen. Helaas moest onlangs het asiel wegens verhuizing van de asielhouder sluiten.

Noodzaak

In de afgelopen jaren is wel duidelijk geworden dat een asiel in deze streek een noodzaak is. Niet alleen uit de Bommelerwaard maar ook ver daarbuiten brengen mensen de gewonde dieren naar het vogelasiel. Met name in de wintermaanden is dat het geval.

Veel mensen die een dier vinden en niet van het bestaan weten van een vogelopvangcentrum gaan zelf het dier proberen te verzorgen. Alhoewel het strafbaar is beschermde dieren onder je te hebben mislukt de goed bedoelde verzorging meestal wegens onbekendheid met het dier. Men weet niet hoe het dier leeft, wat het eet en dergelijke. Het dier komt veelal van honger om. Anders is het gesteld met de vogels die ernstig gewond zijn.

Ook deze dieren probeert men op alle mogelijke manieren in leven te houden. Onnodig lijden wordt hierdoor veroorzaakt. In een vogelasiel weet men hoe men het dier moet verzorgen en weet men — hoe vervelend het ook is — de beslissing te nemen het dier af te maken. Mede daarom was voortzetting van het asielwerk in de streek belangrijk.

Heerewaarden

Onder haar leden vond de Natuurwacht de nieuwe asielhouder: de heer C. Beenen. Het ministerie van CRM keurde de lokatie in Heerewaarden goed en gaf onlangs de benodigde vergunning. In juli begon men met vrij-

willigers van de Natuurwacht met de bouw van het asiel en aanstaande zaterdag 9 oktober zal het opvangcentrum officieel geopend worden. Het asiel is gelegen in de Achterstraat 8 te Heerewaarden (38877 - 2060). De heer v.d. Lely van het ministerie van CRM zal de opening verrichten. Belangstellenden zijn van harte welkom.

● Een kijkje in het nieuwe vogelasiel te Heerewaarden, dat gerund wordt door de heer C. Beenen. Foto: Cor de Kock.

Bosuil

Buizerd

De Natuurwacht Bommelerwaard liet gisteren een buizerd los, die drie weken verpleging genoten heeft in het vogelasiel van de Natuurwacht in Zaltbommel. De roofvogel was volkomen uitgeput aangetroffen in de uiterwaarden bij Hedel. In het vogelasiel is de buizerd zo goed mogelijk gevoed en verzorgd. „We proberen de vogels altijd zo snel mogelijk weer op krachten te krijgen. Als ze te lang in het vogelasiel ondergebracht zijn, worden ze te tam en worden de overlevingskansen in de natuur te klein”, aldus A. van Balken, woordvoerder van de natuurwacht. Door de lange vorstperiode van deze winter raakten veel vogels in de problemen. In het vogelasiel verzorgt de natuurwacht nu nog enkele zwanen, eenden, een buizerd en een uil. Nu het weer wat verbeterd hoopt men die snel weer los te kunnen laten. (Foto Fotolux)

7-3-'07 B.D

Het bezoekerscentrum in Alem

In Alem staat een klein monumentaal kerkje. Vele jaren was hierin een klokkenmuseum gehuisvest. In 1982 stopte de huurder en kwam het kerkje voor andere organisaties beschikbaar. Was dit kerkje een mooie locatie om een klein natuurcentrum op te richten? Het bestuur van de Natuurwacht vergaderde er over en diende een verzoek bij de gemeente Kerkdriel in om het kerkje tegen een symbolisch bedrag te huren. Dat werd goed gevonden. Het was de bedoeling in het kerkje exposities te organiseren over de prachtige natuurgebieden van de Bommelerwaard. Het lag voor de hand om als eerste een expositie over de natuur rondom Alem te organiseren. Alem was bekend terrein voor de Natuurwacht, want al enkele jaren werd in de Alemsche uiterwaard door de Natuurwacht het maasheggenproject uitgevoerd.

*Al enkele jaren werd
in de Alemsche
uiterwaard door de
Natuurwacht het
maasheggenproject
uitgevoerd*

Tentoonstellingen

Het was een hele klus om ieder jaar voor een boeiende expositie te zorgen. Daarvoor was het noodzakelijk het betreffende natuurgebied te inventariseren op de aanwezigheid van flora en fauna. Ook wat cultuurhistorie betreft werd e.e.a. uitgeplozen. Dat alles resulteerde in kwalitatief prima tentoonstellingen, die jaarlijks goed bezocht werden. Van de volgende onderwerpen werd een tentoonstelling samengesteld: De Lieskampen, Het Eiland van Alem, de Hurnse uiterwaard, Het Eiland van Nederhemert-Zuid, Munnikenland, stadswallen van Zaltbommel, vleermuizen en weidevogels. Meestal waren er twee exposities per jaar.

De ene expositie was door onze vrijwilligers samengesteld. De andere werd verkregen van andere organisaties zoals een expositie over de bestrijding van muskusratten.

Extra expositieruimte op de zolder en gift van de Rotary

Aanvankelijk kon alleen de betrekkelijk kleine ruimte op de begane vloer gebruikt worden voor exposities. Met allerlei panelen kon die ruimte effectief worden ingericht. Echter op de zolderverdieping was nog een prachtige ruimte. Men kon die ruimte alleen bereiken via een wankel laddertje. In overleg met de verhuurder werd toegestaan om een permanente trap naar de zolder te maken, zodat die ruimte ook gebruikt kon worden voor exposities: een verdubbeling! Uiteraard was er geld nodig om die houten eiken trap te bekostigen en de zolder in te richten. In 1985 bestond de Rotary afd. Bommelerwaard 10 jaar en ter gelegenheid daarvan had men een budget beschikbaar van 10.000 gulden. De Natuurwacht was de organisatie die dit geld in ontvangst mocht nemen om de expositie op de zolder te kunnen inrichten. Wat was iedereen daar blij mee.

Zeven jaar bezoekerscentrum Alem

Het bezoekerscentrum was niet alle dagen geopend; alleen het weekend. Het waren immers vrijwilligers die dan aanwezig moesten zijn om de bezoekers te ontvangen. In het begin werden de exposities goed bezocht, maar na enige jaren liep het aantal bezoekers terug en werd het animo van onze vrijwilligers minder om 'dienst te doen'. Ook de oprichting van het bezoekerscentrum De Grote Rivieren in Heerewaarden bleek een rol te spelen bij het minder aantal bezoekers. De Natuurwacht zocht naar een andere manier om natuur- en milieu-educatie onder de aandacht van de inwoners van de Bommelerwaard te brengen. Die rol werd gevonden door deel te nemen aan de regionale stuurgroep Natuur- en milieu-educatie. Zie hiervoor elders in dit magazine. Na een zevental jaren werd besloten de deuren van het kerkje van Alem dicht te doen. Een moeilijke maar juiste beslissing. Al snel bleek dat met onze deelname aan de regionale stuurgroep er vele malen meer inwoners van de Bommelerwaard bereikt werden dan met ons werk in het bezoekerscentrum van Alem.

Het was een mooie periode met fantastische exposities. Een bijzonder resultaat van de expositie over het Eiland van Nederhemert was het ontstaan van een werkgroep, die zich ging inzetten om de ruïne van Nederhemert-Zuid te behouden voor verder verval. Uiteindelijk gelukte het deze groep vrijwilligers van de Historische Vereniging om het kasteel weer te herbouwen. Dit dankzij een miljoenendonatie van de Nationale postcodeloterij.

Het was een mooie
periode met
fantastische
exposities

Twee tentoonstellingen in het Bezoekerscentrum Natuurwacht

ALEM – Heeft U de tentoonstelling van de Natuurwacht Bommelewaard over Brakel en het Munnikenland al bezocht? Zo niet, dan kunt U dit nog doen tot en met zondag 25 oktober. U wordt er geïnformeerd over het Brakelse bos met de fraaie stinzenflora, de oeverwallen en stroomruggen, dijken, velden en overstromingen. Ook het Munnikenland en Slot Loevestein vindt U op panelen uitgewerkt. Er hangen tevens prachtige foto's van flora en fauna.

Maar er is nog meer te zien in het Bezoekerscentrum. Een aantal zondagschilders heeft in en om Alem gewerkt en hun werkstukken hangen in het vroegere Hervormde kerkje van Alem onder het motto „Zondagschilders zien Alem”.

Onder leiding van Marjan Rooijers-Van Berkel is hard gewerkt aan een aantal aquarellen en olieverfschilderijen. De prachtige natuur en boerderijen in en om Alem zijn aanleiding

geweest voor een groepje zondagschilders uit Noord Holland om dit vast te leggen.

Het werk van deze schilders is te zien vanaf 27 september. U komt toch ook? U kunt dan twee mooie tentoonstellingen in één keer bezoeken. Het Bezoekerscentrum van de Natuurwacht Bommelewaard in het kerkje te Alem is open op zondag van 14.00 tot 16.30 uur en voor groepen op afspraak. (telefoonnummer: 04180 -13518).

Expositie „Weidevogels” in Natuurwacht-bezoekerscentrum

ALEM — In het bezoekerscentrum van de Natuurwacht Bommelewaard te Alem wordt zondag 27 mei de tentoonstelling „Weidevogels” geopend. Tot 26 augustus is deze expositie te zien op zon- en feestdagen van 14 tot 16.30 uur.

Met het thema Weidevogels wordt aangesloten bij het jaar van de weidevogels, een initiatief van de Vogelbescherming. Het uitroepen van „het jaar van de weidevogels” is een teken aan de wand. Het gaat dan ook niet goed met onze weidevogels. Vooral de gewijzigde landbouwmethoden na de Tweede Wereldoorlog hebben met name geleid tot vermindering van het aantal geschikte broedplaatsen en een verslechtering van de voedselsituatie. Men opmerkt dat natuur liefhebbers al ook in de Bommelewaard de toegang van de weidevogels geconstateerd hebben. Het zijn in eerste instantie de „kritische” weidevogels, zoals de kempfaan, watersnip en tu-shuur, die het veld moeten ruimen. Ook de niet-kritische soorten als de levit, grutto en scholekster, die zich

Tien jaar Jeugdnatuurwacht

Wanneer precies de jeugdafdeling van de Natuurwacht is begonnen is niet meer te achterhalen. Het zal snel na de oprichting in 1975 zijn geweest. Vermoedelijk 1977. Aanvankelijk was de jeugdnatuurwacht een groot succes met twee groepen van ieder ongeveer 15 jongelui. In 1989 moest besloten worden te stoppen. Dat betekende niet dat er geen aandacht meer was voor milieu-educatie; de stuurgroep milieu-educatie werd opgericht! Deze stuurgroep heeft met haar projecten duizenden schoolkinderen weten te bereiken in het Rivierengebied.

Een artikel in
De Toren leidde al
snel tot de
aanmelding van een
aantal kinderen

Iedere zaterdag op pad

Het idee om een jeugdnatuurwacht op te richten kwam van Ton van Balken. In zijn geboortestad Utrecht was hij tijdens zijn jeugd iedere zaterdag op pad gegaan met een natuurclubje van de fraters van Utrecht: NaBU (Naar Buiten). Onder leiding van frater Anacletus en frater Aquino werd wekelijks op zaterdag op de fiets de natuur rondom Utrecht afgespeurd. Op de fiets ging men naar het bos van Amelisweerd of naar mooie locaties zoals het kasteelbos van Oud-Zuilen. Op alles werd gelet: vogels, planten, paddenstoelen, etc. Een geweldige manier om veel over de natuur te leren. Wat zou het mooi zijn als dit ook zou lukken in Zaltbommel. Een artikel in De Toren leidde al snel tot de aanmelding van een aantal kinderen. Na een jaartje was de animo zo groot dat er twee groepen werden samengesteld. Een groep kids van 9 en 10 jaar en een groep oudere jongelui van 11 jaar en ouder. Om de week ging men op pad naar een mooi natuurgebied rondom Zaltbommel: Kil van Hurwenen, uiterwaard van Gameren, de Lieskampen, etc. Ook deden de jeugdnatuurwachters mee aan de knotacties en hielpen ze mee op de werkdagen in de heemtuin en kruidentuin.

Onder de hoede van Orion

Bij de start van de jeugdnatuurwacht werd altijd verzameld op de Waaldijk bij de Oude Watertoren. Van daaruit vertrok men met de fiets. Het was echter niet altijd mooi weer. Wat te doen bij regen? De oplossing kwam van Orion, de stichting voor cultureel jongerenwerk in Zaltbommel. Orion was gehuisvest in een voormalig schoolgebouw in de Nieuwstraat, dat naast De Poorterie ligt. Bij regen was een klaslokaal beschikbaar en konden daar allerlei natuuractiviteiten plaatsvinden. Dankzij Orion kreeg de jeugd ook de beschikking over een tiental verrekijkers en bijvoorbeeld visnetjes om insecten in sloten te vangen: een prima samenwerking. Tegenprestatie was wel dat iemand van de leiding zitting moest nemen in het bestuur van Orion.

Examen Jeugdnatuurwachter

Op enig moment ontstond het idee om de jongelui te testen op hun kennis van flora en fauna. Op de wekelijkse excursies was immers veel geleerd. Er werd een lijst opgesteld van 50 plantjes en 30 vogels, die men moest kennen. Aan het eind van het schooljaar kon men bij de leiding examen doen en kreeg men een fraai certificaat en een mooie standaard met als tekst: Natuurwachter. Al snel bleek dat er ook een moeilijker examen nodig was voor de jongelui die meerdere jaren lid bleven van de jeugdnatuurwacht. Er kwam een moeilijker examen waarbij met het dubbele aantal planten en vogels moest herkennen en ook de geluiden van de vogels. Het werd examen Natuurwachter B. Heel wat jongelui hebben hun trofee nog ergens bewaard en denken vol trots terug aan hun tijd bij de jeugdnatuurwacht.

Doel: groene oogjes

Een belangrijke doelstelling van de jeugdnatuurwacht was om de jongelui liefde voor de natuur bij te brengen en ze de schoonheid en rijkdom van flora en fauna te laten ervaren. Of anders gezegd: om ze groene oogjes te geven. In de periode van 10 jaar hebben een honderdtal jongelui deelgenomen aan de activiteiten van de jeugdnatuurwacht. Sommigen bleven 5 jaar lid en behaalden hun beide diploma's. Enkelen van hen maakten later hun beroep in de groene sector zoals Tanja Bams, die landschapsarchitect werd. . Anderen schreven op enig moment een boek over de natuur zoals Toine Andernach in 2021: Baardman & Boterkontje. Een geweldig leuk boek over de naamgeving van vogels.

Van lokaal naar regionaal

Na een tiental jaren bleek de animo voor de jeugdnatuurwacht te verminderen. Jongelui kregen meer interesse in sport. Ze gingen liever voetballen dan op de fiets de natuur in. Ook voor de leiding, die wekelijks present moest zijn, werd het af en toe te veel. Uiteindelijk besloot het bestuur met de jeugdnatuurwacht te stoppen. Er werd nog een poging gedaan om scholen te interesseren voor activiteiten in de natuur. Telkens werd een school uitgenodigd om deel te nemen aan een excursie in hun eigen dorp. Daar was best interesse voor en menige school in Poederloijen, Brakel en andere dorpen hebben deelgenomen aan deze wandelingen. Voor de leiding bleek dit toch een te grote opgave om iedere week maar weer op pad te gaan. Er werd gezocht naar een andere opzet om met minder tijdsinvestering toch ons doel van milieu-educatie te bereiken. Het werd deelname aan de stuurgroep Natuur en Milieu-educatie van Rivierenland. Vanaf 1990 maakte de Natuurwacht actief deel uit van deze regionale samenwerking. Lees hiervoor op 'Milieu-educatie in Rivierenland' elders in dit magazine.

Enkelen van hen
maakten later hun
beroep in de groene
sector

Meidoornaktie in Alem

ALEM: Zaterdag vond de eerste Meidoornaktie van de Natuurwacht plaats. In het dorp Alem staan in de Uiterwaarden over een lengte van 4000 meter meidoornhagen. Om nu verder verval en rooien te voorkomen, stelde de Natuurwacht van de Bommelerwaard, die onze fotograaf op deze activiteiten attent had gemaakt, een plan op om deze hagen te behouden. Zaterdag hielpen vele natuurvrienden in de uiterwaarden van Alem mee bij het steekelijke werk (zie foto's).

Ondanks de kou

Jeugdleden present

ZALTBOMMEL — De jeugd van de Natuurwacht Bommelerwaard, heeft zich zaterdag bij de Heemtuindag, weer van de beste kant laten zien.

Ondanks dat het weer heel wat te wensen overliet, staken zij weer opgewekt, de handen uit de mouwen. Wel moet vermeld, dat er ook een paar volwassenen, van de partij waren, maar in hoofdzaak was het de jeugd, die vertegenwoordigd was. In de Heemtuin zijn momenteel allerlei voorjaarsbloemen te bewonderen.

Deze zijn ondergebracht in de naam Stinzel flora. Onder meer bloeien het maartsviooltje, de holwortel, de bosanemoon en het speenkruid.

Wanneer deze week de zon zich een klein beetje van de goede kant laat zien, zal in het week-end waarschijnlijk ook de wilde-tulp bloeien en in de vijver de dotterbloem.

Wie belangstelling heeft om een kijkje te gaan nemen, kan hier iedere dag terecht.

De Heemtuin is gelegen aan de Olie-molen in Zaltbommel.

Natuurwacht en tien jaar milieu-educatie in Rivierenland

- Milieu-educatie staat bij de Natuurwacht Bommelerwaard hoog in het vaandel. Toen bleek dat de
- animo voor de jeugdnatuurwacht afnam werd besproken op welke wijze we toch actief konden
- blijven als het om milieu-educatie gaat. Die kans deed zich voor toen de bestuurders/wethouders
- van vijftien gemeenten in Rivierenland en het Intergemeentelijk Orgaan Rivierenland (IOR) meer
- aandacht wilden gaan besteden aan milieu-educatie. Aan diverse milieugroepen en natuurvereni-
- gingen werd gevraagd zich daarvoor in te zetten. Er werd een stuurgroep opgericht. De Natuur-
- wacht werd een van de deelnemers.

Bij de lesbrieven
hoorden leskisten met
daarin allerlei
materialen voor
doe-activiteiten

Deelname stuurgroep NME

De stuurgroep ging van start in 1990. Deelnemende natuurorganisaties waren Stichting milieuwerkgroep Buren, Natuurwacht Bommelerwaard, Natuur- en vogelwacht Culemborg en IVN Tiel. Er werd door het IOR een betaalde coördinator beschikbaar gesteld. Doelstelling van de stuurgroep was om d.m.v. educatieve natuurprojecten voor het basisonderwijs de natuurlijke omgeving in Rivierenland te verbeteren. Het eerste project had als thema Afval. Ruim 70 scholen deden aan dit project mee.

Lesbrieven en projectkisten

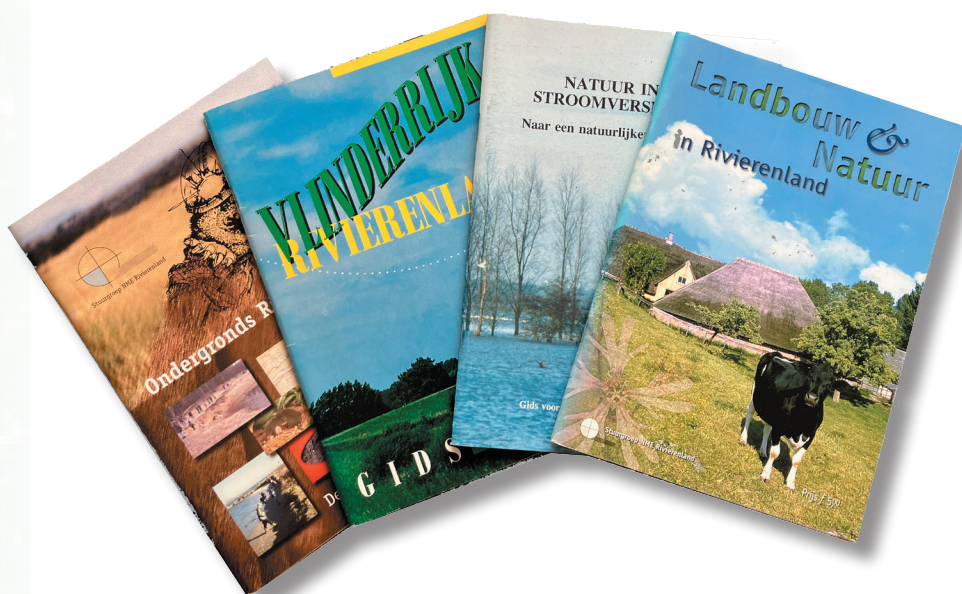
Een jaar lang was de stuurgroep werkzaam om een onderwijsproject samen te stellen. Over ieder onderwerp werd een projectboekje samengesteld met nuttige informatie over het thema. Dit boekje werd aan alle scholen en diverse instanties verstuurd. Oplage 3000 exemplaren. Voor ieder project werden lesbrieven samengesteld voor de diverse leeftijdsgroepen van het

- basisonderwijs. Zelfs voor de kleuters. Bij de lesbrieven hoorden leskisten met daarin allerlei materialen
- voor doe-activiteiten. De lesbrieven waren zo samengesteld dat het project kon worden ingezet bij
- natuuronderwijs, geschiedenis, aardrijkskunde, muziekonderwijs en bewegingsonderwijs. Zo zaten in
- de projectkist van het vlinderproject diverse prentenboeken, fotoboeken, diaserieën en zelfs een cassette-
- bandje met speciaal opgenomen vlinderliedjes. De scholen kregen ook een aantal weken de beschik-
- king over een speciale tentoonstelling.

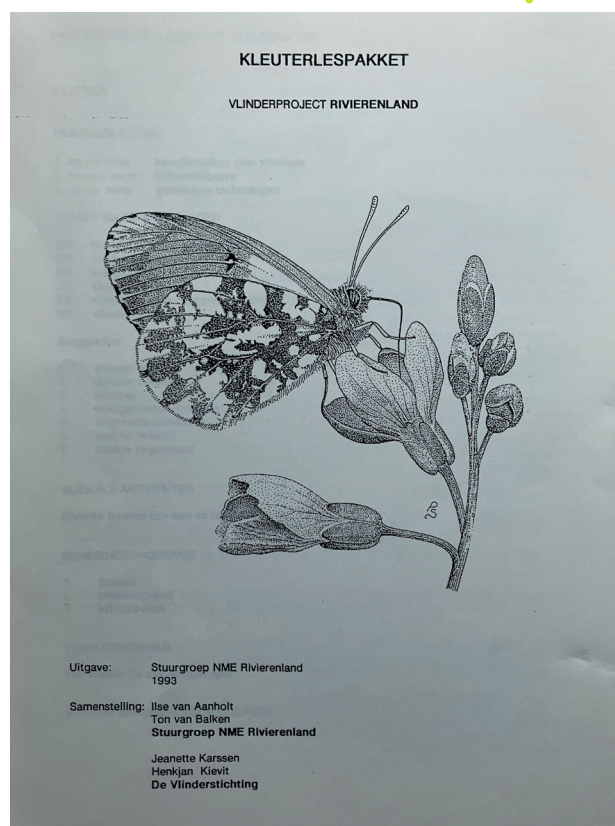
Prachtige projecten

- Na het afvalproject liet het basisonderwijs weten dat ze graag een 'groen' project voor het volgende
- jaar wilden hebben. Dat was een goede suggestie en de stuurgroep ging aan de slag met een vlinder-
- project. In korte tijd meldden zich vele scholen aan uit de hele regio. Honderden kinderen ontvingen
- de prachtige lesbrieven en het inmiddels bekende projectboekje. Zo werden er in tien jaar tijd allerlei
- onderwijsprojecten opgezet waaraan honderden kinderen uit alle groepen van het basisonderwijs in
- heel Rivierenland deelnamen.

- Enkele projecten zijn: Landbouw en Natuur (1998), Levende rivieren (1996), Natuurlijk wonen in Ri-
- vierenland (1997), Ondergronds Rivierenland (2001)

Honderden kinderen
ontvingen de
prachtige lesbrief en
het inmiddels
bekende
projectboekje.

Werkgroep steenuilen

Verliefd op de Steenuil

Hallo ik ben Gerard Bruijstens, actief voor Natuurwacht o.a. in de werkgroep Steenuilen. Allereerst feliciteer ik de Natuurwacht met het gouden jubileum. Hopelijk komen er nog minstens 50 jaar bij.

Ik besloot me aan te melden. Het werd tijd om iets nuttigs voor de vereniging te gaan doen!

Even kort voorstellen In 1983 ben ik voor mijn werk met mijn gezin naar Zaltbommel verhuisd. Opgegroeid in het Noord-Brabantse slagenlandschap van Baardwijk (Gem. Waalwijk), was ik dagelijks met veel plezier te vinden in de natuur. Niet verwonderlijk dus dat ik koos voor een opleiding in de groene sector. Na wat korte baantjes, kwam ik terecht bij de buitendienst van de Plantenziektenkundige Dienst in Wageningen. Een van de Districtskantoren, was toen gevestigd in de Gasthuisstraat in Zaltbommel. Daar ging ik aan de slag als keurmeester.

Al vrij snel ben ik lid geworden van Natuurwacht Bommelerwaard. Vanwege de aandacht die ik wilde geven aan mijn vrouw, onze 2 jonge kinderen, mijn drukke baan, onderhoud van enkele tuinen, het bestieren van een grote groententuin en fanatiek duursporten, bleef de relatie met de Natuurwacht beperkt tot die van steunend lid.

Dat bleef zo tot medio 2015. Toen las ik een oproep in vermoedelijk het plaatselijke 'leugenaartje' of het ledenblad, dat de binnen de Natuurwacht actieve steenuilenwerkgroep extra leden zocht. Ik besloot me aan te melden. Het werd tijd om iets nuttigs voor de vereniging te gaan doen!

De steenuil

Als plantenman wist ik wel wat van vogels, maar over de steenuil weinig. Tijdens de kennismakingsavond, leerde ik over de werkzaamheden van de werkgroep en kreeg informatie mee om mijzelf in te lezen. Zo leerde ik dat de steenuil (Athene Noctua) de kleinste uil van Nederland is. Een klein bruin-wit vogeltje van ongeveer 21 tot 23 cm, met een platte kop en felgele ogen. Dat ze jaarrond in ons land blijven en het liefst leven in een landschap met weilanden, knotwilgen, fruitbomen en oude schuurtjes, waarin ze ook hun nestholtes vinden.

Nestkasten

Met het verdwijnen van knotwilgen en het dichten van gaten in oude boerderijen en schuren, is ook veel broedgelegenheid voor de steenuil verdwenen. De werkgroep van 10-12 leden plaatst daarom op verzoek nestkasten bij erfeigenaren die steenuiltjes zien of horen. Inmiddels heeft de werkgroep door de hele Bommelerwaard ruim 100 nestkasten in beheer. De noodzakelijke kasten worden in eigen beheer gemaakt door onze handige voorzitter Harry Kolman.

Werkzaamheden

Vrijwel alle kasten bezoeken wij jaarlijks 2x. Een voorjaarscontrole half mei-juni en een controle in het najaar van oktober tot eind december. Alle werkzaamheden gebeuren voor de veiligheid met minimaal 2 personen. En sinds 2022 indien nodig met valbeveiliging. In het voorjaar controleren we op broedresultaten. Moeder en/of jonge pullen blijven bij inspectie ge-

woon in de kast zitten. Toen ik voor het eerst in die grote gele ogen keek ben ik verliefd geworden voor de rest van mijn leven. Zelfs toen ik 1 juni 2022 bij zo'n controle naar beneden viel en gehavend in het ziekenhuis lag, was mijn reactie. "Als ik ooit weer op de been kom, dan ga ik zeker de ladder weer op!" Dit tot ongeloof van mijn dierbaren. Gelukkig lukt me dat weer.

In het najaar maken we de kasten schoon en doen we noodzakelijk herstelwerk. De uilen brengen geen nestmateriaal in en ruimen ook niets op. Na de schoonmaak creëren we met beukensnippers voor de uil weer een gespreid bedje. Dat is vaak letterlijk, want de steenuil pa's gebruiken een aantal kasten als slaapplaats. Onze werkgroep kiest er niet voor om de jonge vogels te ringen, maar we voeren wel alle controlegegevens en werkzaamheden in voor rapportage.

Dankbaar en plezierig werk.

Het werk is naast zinvol ook erg plezierig. Het samen op pad zijn geeft voldoening en is gezellig. Meestal ga ik samen met Harry op pad. Inmiddels weten we wat we aan elkaar hebben. Zowel wat het werk betreft, maar ook qua humor. We lachen wat af. Inspirerend zijn onze contacten met erfeigenaren. Ze hebben vaak een groot hart voor de natuur. In veel tafelgesprekken met koffie en koek, delen we vaak onze passie voor de natuur en wisselen we ervaring en kennis uit. Heerlijk om met jullie samen te mogen werken voor de steenuil.

Hartelijk dank voor jullie gastvrijheid en betrokkenheid!

*Heerlijk om met jullie
samen te mogen
werken voor de
steenuil.*

Gerard Bruijstens

De Maasheggen van Alem

Rondom Alem liggen diverse uiterwaarden. In de uiterwaard ten zuiden van het dorp parallel aan de dode maasarm ligt de Alemsche uiterwaard. Kenmerkend voor deze uiterwaard zijn de vele maasheggen. Maasheggen zijn niet alleen landschappelijk belangrijk. Ze zijn ook belangrijk voor vogels en veel andere dieren. Honderd jaar geleden waren er heel wat meer meidoornhagen dan tegenwoordig. In de hoge uiterwaarden dienden deze hagen als veekering. Als de sloten droog stonden, dan voorkwamen de dichte doornhagen dat het vee uit het weiland liep. Nu prikkeldraad en schrikdraad ook het vee in de wei kunnen houden zijn de meidoornhagen niet meer nodig. In het Maasheggenlandschap verdween ieder jaar wel ergens een paar honderd meter maasheg. Om dat te stoppen startte de Natuurwacht in 1980 het project Maasheggen.

Het leidde tot een
prachtige lesbrieft
met veel
doe-activiteiten voor
de leerlingen

Inventarisatie Maasheggen

Allereerst werden alle Maasheggen in de Bommelerwaard geïnventariseerd. Er waren heggen in Hoenzadriel, Ammerzoden, Well en uiterwaard Alem. In de Alemsche uiterwaard stonden de meeste heggen: over een lengte van bijna 4 km. Doel was deze Maasheggen te behouden en waar mogelijk nieuwe meidoornhagen te planten. Uit gesprekken met agrariërs was duidelijk geworden dat de boer de meidoornhaag best wil laten staan mits de nadelen van de haag worden beperkt. De hoge hagen ontnemen veel zonlicht en onttrekken voedsel aan het weiland. Een beter beheer van de Maasheggen door de haag regelmatig te snoeien vermindert die nadelen aanzienlijk. Er werd een plan opgesteld om de meidoornhagen in Alem met vrijwilligers in vijf jaar tijd gefaseerd te gaan snoeien.

Lesbrief voor basisonderwijs

Om draagvlak voor het project te krijgen en de Maasheggen voor de toekomst te behouden werd ook een plan opgesteld om het basisonderwijs bij het project te betrekken. Vrijwilligers van de Natuurwacht, die werkzaam waren in het onderwijs, o.a. Jan Vossen uit Rossum, gingen aan de slag met een lesbrieft. In de lesbrieft kwamen fraaie tekeningen van Maartje Hillenaar.

Het leidde tot een prachtige lesbrieft met veel doe-activiteiten voor de leerlingen. De lesbrieft werd verspreid onder alle basisscholen (bovenbouw) van Alem, Rossum en Kerkdriel.

Boomplantdag Alem en landelijke televisie

Om het project een mooie start te geven werd de boomplantdag van maart 1981 gekozen om met de schoolkinderen aan de slag te gaan. Op 26 maart werden o.a. de kinderen van de St.-Odradaschool uitgenodigd om honderden meidoornstruikjes te gaan planten. Ook andere struiken zoals hondsroos en vuilboom behoorden tot het assortiment. De buitendienst van de gemeente had voor voldoende spaden gezorgd. Burgemeester Pannekoek was ook aanwezig en hij plantte samen met enkele leerlingen de eerste boompjes. Vervolgens was er met iedere groep een excursie door het heggenlandschap en een diaprojectatie in het dorpshuis. Het toen bekende televisieprogramma Van Gewest tot Gewest maakte opnames, zodat later die week iedereen in Nederland wist hoe belangrijk de Maasheggen zijn in het Alemse landschap.

Beheerplan Maasheggen

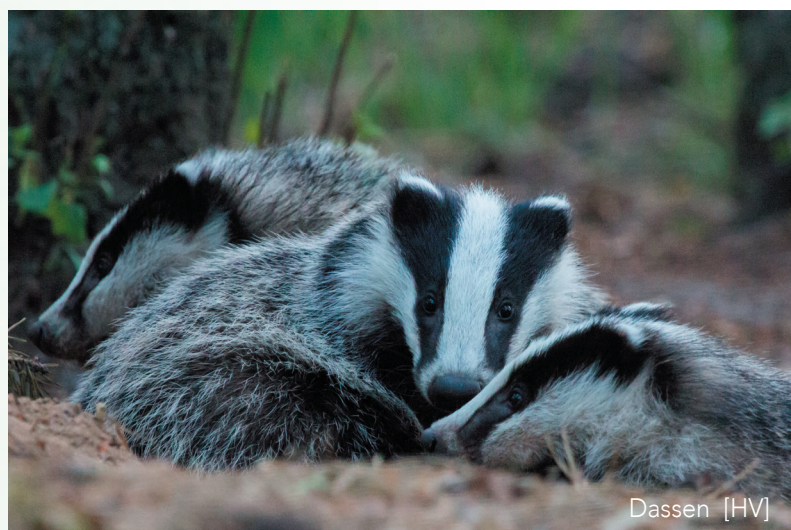
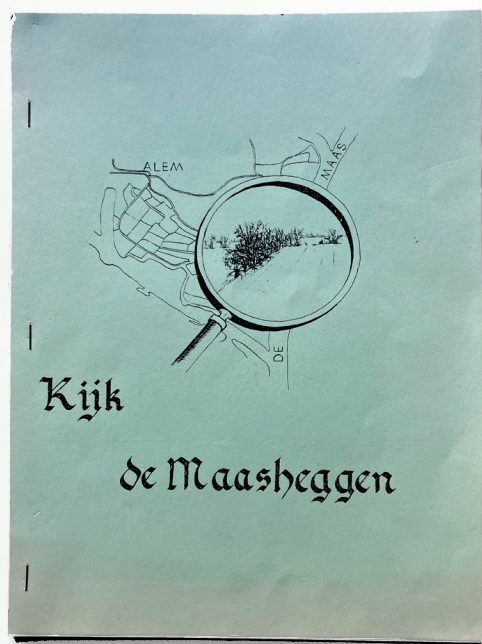
De eerste snoeiactie van de meidoornhagen was al in februari 1981. De snoeiacties waren gezamenlijke acties van de Jeugdnatuurwacht en volwassen vrijwilligers. Ieder jaar werd met elkaar zo'n 400 meter meidoornhaag gesnoeid. Toendertijd mocht het snoeihout nog verstookt worden. Versnipperen kende men nog niet. De snoeiacties werden enkele jaren achtereenvolgend uitgevoerd tot het merendeel van de heggen in de uiterwaard was gesnoeid. Zelfs enkele hagen op het Eiland Voorne nabij Heerewarden zijn in die periode ook nog gesnoeid met vrijwilligers van de Natuurwacht. Belangrijk was ook het beheer van de heggen in de toekomst goed te regelen. Er werd contact gezocht met de pas opgerichte vereniging voor agrarisch natuurbeheer: VANL De Capreton. Samen met het bestuur van de Capreton, waarin de

Natuurwacht ook zitting had, werd een beheerplan voor de toekomst opgesteld. In het beheerplan staat dat de meidoornhagen in de Alemsche uiterwaard en in de Alemsche overwaard regelmatig worden gesnoeid en dat de kosten door de provinciale overheid zullen worden betaald. Tot op de dag van vandaag wordt dit beheerplan uitgevoerd en mede dankzij de inzet van VANL De Capreton en de betrokken agrariërs sieren de Maasheggen van Alem nog steeds het landschap in de uiterwaarden.

Maasheggen Voorne

Op en rond fort Voorne nabij Heerewaarden staan ook meidoornhagen. Het gehele gebied is in beheer bij Natuurmonumenten. Ook Natuurmonumenten wil de Maasheggen behouden en jaarlijks wordt een deel van de hagen gesnoeid. Het heggenlandschap op Voorne is erg belangrijk voor de dassenpopulatie. Op meerdere locaties hebben dassen een burcht onder het dichte struweel van de meidoorns. Vrijwilligers van de Natuurwacht helpen jaarlijks met het beheer van de Maasheggen op Voorne. De afgelopen jaren zijn meerdere honderden meters haag door onze vrijwilligers gesnoeid. Natuurmonumenten zorgt voor het verhakselen van het stekelige snoeihout. De Natuurwacht is wat trots op dit succesvolle project.

Het heggenlandschap op Voorne is erg belangrijk voor de dassenpopulatie.

Dassen [HV]

a.s. woensdag in Van Gewest tot Gewest **ALEM OP T.V.**

Op 18 maart 1981 wordt de landelijke Boomplantdag gehouden. In het kader van deze dag besteedt het TV programma Van Gewest tot Gewest kort aandacht aan het meidoornhagenplan in Alem. De uitzending begint om 19.00 uur. De Natuurwacht Bommelerwaard pleegt aan deze meidoornhagen in 5 fases achterstallig onderhoud, voornamelijk snoeiwerk, met behulp van vrijwilligers. De eerste fase is bijna voltooid. Dit betekent dat ruim 800 meter gesnoeid is. Behalve snoeien zal er ook opnieuw ingeplant dienen te worden. Het inplanten van de opgevallen stukken zal op 26 maart in het kader van de gemeentelijke boomplantdag geschieden door de schooljeugd van de 5e klas. Het programma voor die dag ziet er als volgt uit:

09.00 uur: De eerste groep wordt bij het voormalig NH kerkje te Alem ontvangen door de Natuurwacht Bommelerwaard. Na een welkomswoord van iemand van de Natuurwacht zal de Burgemeester Mr. H.W. Pannekoek de jeugd toespreken. Daarna volgt in groepjes een wandeltocht van ca. 30 minuten met diverse opdrachten door het gebied van de meidoornhagen.

ca. 9.30 uur: De groep heeft zich verzameld bij het punt waar de struiken geplant zullen worden. De Burgemeester zal de eerste struik planten, waarna de jeugd, bijgestaan door deskundigen van de Groenbouw hun struikje kunnen bijdragen. 09.45 uur: Men wandelt terug naar het Dorpshuis De Drie Linden, waar door de Natuurwacht Bommelerwaard een diaserie zal worden getoond over het gebied en het werk dat gedaan is en nog gedaan moet worden.

Gehoopt wordt dat het voor de jeugdige deelnemers een leuke dag zal worden (ook wat betreft het weer). Eventuele ouders die belangstelling hebben zijn uiteraard ook van harte welkom.

Natuurwacht heeft iets met vlinders!

Al tien jaar heeft de Natuurwacht een vlinderwerkgroep. Een van onze leden Lot Tönis heeft deze groep opgericht. In 2015 startte deze werkgroep met het uitzetten van de eerste vlinderroute in de Bommelerwaard. Op een dergelijke route in een natuurgebied van ong. 2,5 km lengte worden door vrijwilligers van Natuurwacht de vlinders gemonitord. Dit volgens de richtlijnen van de Vlinderstichting. Inmiddels zijn er o.l.v. Lot Tönis vier vlinderroutes in de Bommelerwaard die jaarlijks worden gemonitord: Natuurgebied De Lieskampen, de Arkenswaard in Nederhemert, De Hedelse Bovenwaard en natuurgebied De Kloosterwiel. De aandacht voor vlinders bij de Natuurwacht ontstond al in 1992. Toen werd door de stuurgroep Natuur en Milieu-educatie, waarvan de Natuurwacht deel uitmaakte, het vlinderproject opgestart in regio Rivierenland.

Al tien jaar heeft de Natuurwacht een vlinderwerkgroep

Vlinderproject regio Rivierenland

Samen met andere natuurverenigingen werd in 1992 hard gewerkt om voor alle groepen in de basisschool een mooi vlinderproject samen te stellen. Het project werd enthousiast ontvangen en meer dan 70 scholen namen deel. De Natuurwacht had de zorg van de scholen die zich in de Bommelerwaard hadden aangemeld. Dat waren er meer dan twintig. De scholen kregen lespakketten en konden inschrijven voor lessen, die gegeven werden door onze vrijwilligers. Ook konden scholen deelnemen aan vlinderexcursies. Het was toendertijd (1993) een hele organisatie, die zeer succesvol verliep. Voor dit project werden allerlei vlinderliedjes gecomponeerd op de melodie van bekende kinderliedjes. Een kinderkoor uit Zaltbommel werd uitgenodigd om de liedjes in te zingen, waarvan de begeleiding gespeeld werden door een Bommelse muziekband o.l.v. Nico van Boggel.

Opdracht aan Vlinderstichting

Doel van het vlinderproject was om betere leefomstandigheden te creëren voor vlinders. Essentieel daarvoor was een beter maaibeheer. Om handreikingen te bieden aan de gemeenten voor een beter maaibeheer in de Bommelerwaard werd door de natuurwacht in 1992 opdracht gegeven aan de landelijke Vlinderstichting om daar goede suggesties voor te doen. De Vlinderstichting inventariseerde daarvoor een groot deel van de Westelijke Bommelerwaard op de aanwezigheid van vlinders. Het lijvig rapport verscheen in april 1993 en werd aangeboden aan het college van B&W van de gemeente Zaltbommel.

Inventarisatie Lieskampen

Uit waarnemingen was gebleken dat natuurgebied De Lieskampen rijk was aan vlinders en libellen. In juni vlogen er tientallen Bruine zandoogjes en een maand later was er een andere bijzondere vlinder, het Oranje zandoogje, dat in grote aantallen aanwezig was. Om helder te krijgen wat precies de rijkdom aan vlinders was, dit mede op advies van de Vlinderstichting, werd in 1994 en 1995 een intensieve vlinderinventarisatie uitgevoerd. Er werd een rapport opgesteld en de conclusies daar uit werden gedeeld met Staatsbosbeheer en het polderdistrict. Dit leidde er o.a. toe dat de lange kade langs de Capreton een ander maaibeheer kreeg. Het heeft jaren geduurd voordat SBB haar maaibeheer wilde afstemmen op de vlinders. Het heeft helaas niet kunnen voorkomen dat de populatie Oranje zandoogjes bijna is verdwenen. Gelukkig is het Bruine zandoogje nog wel aanwezig.

Grootse Vlinderdag in Zaltbommel

Nu zoveel scholen in de Bommelerwaard deelnamen aan het vlinderproject en er veel publiciteit was voor het project organiseerde de Natuurwacht op 13 juni 1993 een grootse vlinderdag. Op diverse locaties in de stad Zaltbommel waren allerlei activiteiten. Zo was er in de Poortერი een prachtige tentoonstelling van originele vlindertekeningen van vlinderplanten van Marjolein Bastin.

In de kindertuin was een creatieve kindermarkt, in het stadskasteel was een expositie van vlinders, er was een markt, in Orion had de lokale postzegelclub alle postzegels tentoongesteld van vlinders, er waren rondleidingen, in de St. Maartenskerk was een tentoonstelling van kindertekeningen, er was een poppentheater, etc. etc. Honderden kinderen en volwassenen kwamen op deze vlinderdag af. Het was een groot succes. Een dag om niet te vergeten.

Natuurwacht krijgt landelijke prijs: De Gouden Vlinder

De vlinderstichting nomineerde in die tijd jaarlijks enkele organisaties, die in aanmerking kwamen voor een speciale prijs: De Gouden Vlinder. De prijs werd gegeven aan een organisatie of persoon, die zich op bijzondere wijze heeft ingezet voor het verbeteren van het leefmilieu voor vlinders. In het jaar 2000 werd de natuurwacht genomineerd en ontving het op de landelijke Vlinderdag onder toezicht van vele vlindervrienden en met luid applaus dit kleinood. De gouden speld in de vorm van een vlinder bleef niet lang in een kastje liggen van onze vereniging. Enige tijd later overleed op jonge leeftijd een dochter van een goede vriend van onze voorzitter aan kanker. Zij had een grote bewondering voor vlinders. De gouden speld werd ter herinnering aan haar ouders aangeboden.

De vlinderstichting
nomineerde in die tijd
jaarlijks enkele
organisaties, die in
aanmerking kwamen
voor:
De Gouden Vlinder

In Zaltbommel geslaagd volgens Natuurwacht

'vlinderfreaks', wel veel volk op vlinderdag

de Natuurwacht Bommelerwaard
jaar geleden was er een Groendag
naar Zaltbommel trok. Dit jaar
al op de vlinderdag die afgelopen
d. In heel Zaltbommel waren
l de vlinder georganiseerd en de
ht bracht bezoekers langs elke van
n. Ruim 600 mensen uit heel Ne-
d.

heb- vlinder-aquarien van Mario-
lein Bastin. En in de Heermtuin
waren vlindervriendelijke maat-
regelen voor de tuin te zien.
Bom-
Vlindervriendelijk

voorbeeld ook oude prenten te
zien van vlinders. Het ging
meer om de emotionele ge-
dachte achter vlinders, we wil-
den mensen een gezellige dag
bezorgen."

maximaal 10 procent van de
bezoekers was. Mensen komen
van heinde en verre, maar die
om de hoek wonen blijven
thuis."

Ook de activiteiten voor kinde-
ren liepen storm, volgens Van
Balken. "Kinderen waren in de
Kindertuin volop vlinders aan
het tekenen en schilderen. De
grote voorstelling was, hoe kan

De vlinderannootstelling die in
het kader van de vlinderdag in de
St. Maartenskerk te zien was,
trok het afgelopen weekend heel
veel bezoekers.
Foto: Gouda's Krant

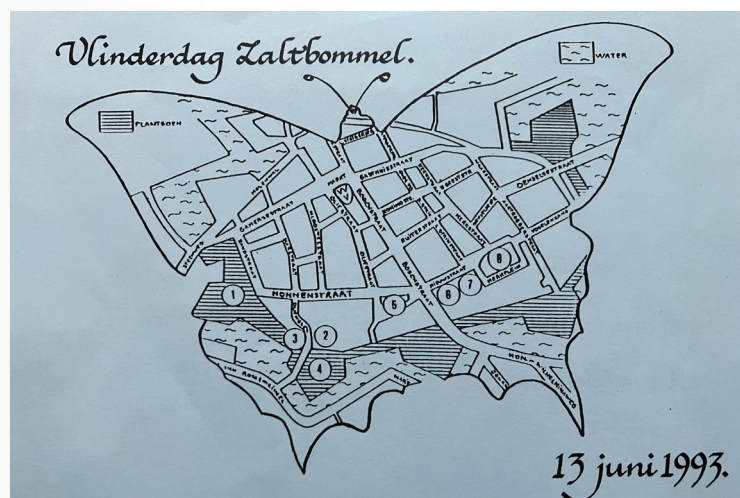
13 juni
Vlinderdag
Zaltbommel

In de oude binnenstad
heeft de NATUURWACHT
langs diverse lokaties
een vlinderoute uitgezet.

Aktiviteiten van 12.00-17.00 uur:

- ✦ vlindermarkt
- ✦ creatieve kindermarkt
- ✦ films
- ✦ Marjolein Bastin
- ✦ kunstexpositie
- ✦ vlinderterras
- ✦ expositie 'Vlinders'
- ✦ rondleiding heermtuin
- ✦ kinderkunstwerken
- ✦ vlinderpostzegels
- ✦ verkoop vlinderplanten
- ✦ poppentheater
- ✦ vlindercollecties

Lokaties: Maarten van Rossummuseum, Heermtuin, Poortertij,
De kindertuin, St. Maartenskerk. Vlinderroutes verkrijgbaar in Poortertij.

Vlinderwerkgroep Bommelerwaard

In 2013 is het idee gestart om vlindertellingen te gaan doen, conform de methode van de Vlinderstichting.

Het idee ontstond tijdens mijn opleiding tot IVN-gids. Er werd een presentatie gegeven door de Vlinderstichting waarbij verteld werd, dat er helaas geen informatie uit de Bommelerwaard beschikbaar was. Deze zwarte vlek gaf voor mij de aanleiding om te starten met het verzamelen van data over vlinders. De tellingen zijn het beste als je dit doet met z'n tweeën en bij voorkeur elke week. Het is dus belangrijk om dit samen met anderen te doen, zodat er representatieve tellingen worden uitgevoerd.

In 2013 is het idee
gestart om
vlindertellingen te
gaan doen

Werkgroep

De Natuurwacht wilde graag dat deze werkgroep een onderdeel werd van de activiteiten van de Natuurwacht. Dus werd de werkgroep Vlinders Bommelerwaard gestart in 2014.

Het gebied in de Bommelerwaard met de meeste vlinders was en is de Lieskampen. Daar zijn we dan ook gestart met een route. De Lieskampen is een gebied met grasvelden en bomen. Daar zouden wij zeker oranjetipjes, Oranje zandoogjes en Bruine zandoogjes kunnen tellen. (Helaas wordt het Oranje zandoogje in de Lieskampen nauwelijks meer waargenomen).

De start was in 2015, tellingen worden tussen april en september uitgevoerd, bij voorkeur wekelijks en bovendien alleen bij mooi weer. Naast alle dagvlinders worden er ook een aantal dag-actieve nachtvlinders geteld en genoteerd.

De resultaten van deze tellingen worden jaarlijks gerapporteerd en de teruggang van de vlinders is een feit. Zeker in de eerste twee jaren waren het aantal Bruine zandoogjes, een spektakel. Je moest zeker met z'n tweeën tellen en bij elke stap vlogen er velen op.

Beheer

Het beheer is voor de vlinders erg belangrijk en de Lieskampen is een gebied dat door Staatsbosbeheer wordt beheerd. Het maaien is verpacht, waardoor het belang om zo veel mogelijk te maaien belangrijk is. Het doel van de Vlinderstichting is bij voorkeur "Sinus-maaien" en anders in ieder geval gefaseerd. Helaas is dit in De Lieskampen nog niet toegepast. Alle jaren is er gecommuniceerd hierover en wordt hulp aangeboden om stokken te steken zodat er banen blijven staan bij een maaibeurt. Er zijn jaren geweest waarbij er stroken bleven staan met dank aan de vrijwilligers, die hielpen bij het plaatsen van stokken.

Telroutes

Meteen bij de start van de tellingen in de Lieskampen hadden zich al een aantal leden gemeld om mee te tellen. Dit resulteerde in drie extra routes. Op dit moment is er een route in de Arkenswaard rondom een visvijver. Dit terrein heeft een grote diversiteit aan vlindergebiedjes. Er werd dit jaar zelfs een Argusvlinder gezien.

De route in de Hedelse Bovenwaard (Natuurmonumenten) is gekozen om een telling te doen in een gebied waarbij er niet frequent gemaaid wordt. De begrazing wordt in dit gebied gedaan door koeien van een boer uit de directe omgeving. Het is een lange route (2,5 km) waarbij er duidelijk stukken zijn met weinig vlinders, maar ook stukken zijn waar wij veel vlinders waarnemen. O.a. de grasveld-vlinders: hooibeestje, Icarusblauwtje, Bruin blauwtje en Kleine vuurvliinder. Er was ook een jaar met de trekvlinders: distelvlinders in indrukwekkende aantallen. Er staan ook brandnetels vandaar dat de dagpauwoog veel aanwezig kan zijn. De vierde route is in 2023 gestart, het rondje Kloosterwiel. Deze route wordt door één lid geteld (op eigen verzoek). Afgelopen jaar was het eerste volledige jaar. Er zijn indrukwekkende aantallen Klein geaderd witje en Bont zandoogje waargenomen.

Nachtvlinder nacht

Een andere activiteit van de vlinderwerkgroep is de nachtvlindernacht. Jaarlijks wordt er met hulp van een nachtvlinderexpert de nachtvlinders geteld. Deze avond is altijd indrukwekkend, de hoeveelheid nachtvlinders die er tevoorschijn komen, zowel in soorten als in aantallen. Vlinderexcursies worden ook gehouden, maar op dit moment niet meer door leden van de vlinderwerkgroep. Iedereen kan uiteraard een keertje meelopen tijdens onze wekelijkse telling.

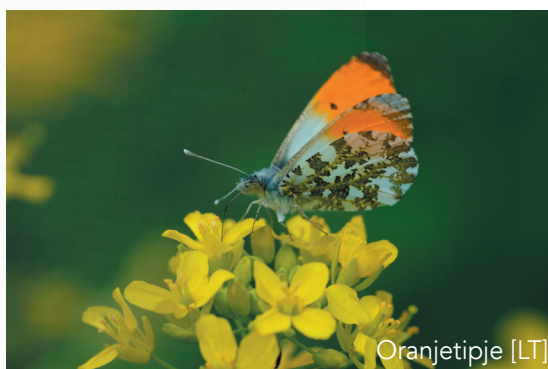
Vlinders in de klas

Naast de tellingen, doen wij al jaren het project "Vlinders in de Klas". Het doel is om kinderen bewust te maken van het leven van een vlinder met uiteraard de metamorfose als bijzondere gewaarwording. Wij zorgen voor alle benodigdheden en geven een presentatie en indien gewenst een excursie.

Als er projecten zijn via de Vlinderstichting dan worden deze ook uitgevoerd, bijvoorbeeld het tellen van de rivierrombout (libellensoort) en het monitoren in SNL gebieden met de SNL-methode. Het maken van foto's wordt door mij zeer vaak gedaan, voor de determinatie maar ook omdat de vlinder zo'n mooi en interessant insect is.

Iedereen kan
uiteraard een
keertje meelopen
tijdens onze
wekelijkse telling

Lot Tönis

Oranjetipje [LT]

Kleine vuurvlinder [LT]

Gamma-uil [LT]

Bruin zandoogje [LT]

Projecten om trots op te zijn.

In de afgelopen 50 jaar is door de Natuurwacht veel werk verzet en zijn er ook mooie resultaten behaald. Enkele projecten waar we met elkaar trots op zijn is ons plan om voor natuurontwikkeling in de uiterwaarden te zorgen bij Zaltbommel. Ook het project om de ecologische verbindingszone tussen Gameren en Nieuwaal te versterken mag genoemd worden.

Natuurontwikkeling bij Oude Watertoren Zaltbommel

In de negentiger jaren werd het natuurontwikkelingsplan St.- Andries opgesteld en besproken met tal van organisaties. Het plan moest natuurontwikkeling realiseren in de uiterwaarden tussen Heerewarden (Fort St.-Andries) en Zaltbommel. Onduidelijk was echter waar precies de grens lag bij Zaltbommel: voor de Waalbrug bij Oensel of tot de haven in de stad. De Natuurwacht heeft zich met die discussie bemoeid en dat heeft er in geresulteerd dat de grens kwam te liggen bij de haven. Dat betekende dat er in de uiterwaarden voor de stad geen 'gekke dingen' konden gebeuren zoals een parkeerplaats en ook dat natuurontwikkeling mogelijk was in de uiterwaard bij de Oude Watertoren. Later is toch toegestaan dat bij de Rotterdamse Bol een kleine parkeerplaats werd gerealiseerd; echter niet in de lange strook voor de Waalpromenade, zoals in Tiel is gebeurd.

Dat betekende dat er in de uiterwaarden voor de stad geen 'gekke dingen' konden gebeuren

Schetsplan Natuurwacht

Voor de diverse grote uiterwaarden werden mooie plannen gemaakt. Er was echter geen prioriteit voor de kleine uiterwaard van 7 ha bij de Oude Watertoren. De Natuurwacht trok de stoute schoenen aan en maakte een mooi inrichtings plan dat in januari 1998 werd ingediend bij het Polderdistrict Groot Maas en Waal. Kern van het plan was de korte zomerkade uit 1869 met een interessante stroomdalflora te behouden en dat een flink deel van de uiterwaard werd afgegraven voor natuurontwikkeling. In dat afgegraven deel kwam een eiland, waar vogels konden broeden. De vorm van de afgraving werd zo gekozen dat er een cirkel ontstond, die in de wintermaanden kon gaan functioneren als lokale ijsbaan voor de Bommelse bevolking.. Om schaatsen in de winter mogelijk te maken was een speciaal stuwtje in de zomerkade gemaakt om het water in de winter vast te kunnen houden

wanneer de waterstand lag stond. In de waterplas kwam een diepe zone waar vissen in strenge winters konden overleven. Voor wandelaars kwam een laarzenpad dat deels over het oude jaagpad zou lopen richting Hurwenen. Bij het ontwerp werd rekening gehouden met de karakteristieke belijning van de stadswallen.

Realisatie in 2002

Het heeft enige jaren geduurd alvorens het plan werd uitgevoerd. Maar het is er op 2 okt. 2002 dan toch van gekomen. De opening was een groot spektakel en werd georganiseerd door de Dienst Landelijk Gebied (DLG). Er was een grote tent geplaatst nabij de Oude Watertoren waar de vele genodigden welkom werden geheten. Ook was een hele school uit Zaltbommel uitgenodigd. Voor de 150 kinderen was een speurtocht uitgezet. Het grote verrassende spektakel moest dan nog beginnen. In het water bleken grote monsters te zitten. Bij de officiële opening kwamen die grote groene monsters opeens uit het water gedoken en overhandigden een soort van koker aan een van de schoolkinderen. Groot. Staasbosbeheer, de eigenaar van de kleine uiterwaard, maakte een fraaie brochure (oplage 5000 stuks) met als titel: Natuurontwikkeling rondom De Oude Watertoren.

Ecologische verbindingszone Nr. 33

Het Rijk heeft voor heel Nederland een ecologische hoofdstructuur opgesteld. Dit samenhangende netwerk moet ervoor zorgen dat er, in nationaal opzicht, belangrijke en duurzame ecosystemen behouden blijven. Dit netwerk is opgebouwd uit een aaneenschakeling van kerngebieden, natuurontwikkelingsgebieden en verbindingszones. De provincie Gelderland heeft het gebied rond de Lieskampen en de Drielse wetering aangewezen als een ecologische verbindingszone nr. 33 van de 'Groene Connecties' tussen beide genoemde kerngebieden. In het werkgebied van de natuurwacht ligt en-

•

Verbinding tussen Drielse wetering en Capreton

Een belangrijk onderdeel van het plan was om een noord-zuid-verbinding te creëren tussen kerngebied De Drielse wetering en de oost-west-verbinding van wetering De Capreton. De bestaande sloot werd verbreed door o.a. het talud aan de westzijde te verflauwen tot 1:4. Deze verbinding is vooral belangrijk voor amfibieën, zoals de aanwezige populatie van de kamsalamander.

Rietland Capreton Oost van 25 hectare

Het belangrijkste element in de realisatie van deze verbingszone is de aanleg van een flinke stapsteen tussen de eendenkooi van Gameren en wetering de Capreton. Hier werd het model 'rietzanger' uitgevoerd wat inhoudt dat er een rietmoeras zou worden aangelegd van ongeveer 25 ha. Door aanleg van dit rietland zou er een flinke stapsteen ontstaan richting de uiterwaarden van de Maas: de Neswaarden. Planning is dat het rietland het hele jaar voor ongeveer 10 cm onder water staat. Het rietveld bestaat uit overjarig riet, rietruigte en landriet.

Roerdomp en Bruine kiekendief

Dit grote rietland van verbindingsgzone 33 is een groot ecologisch succes. Al snel hadden vogels dit rietmoeras ontdekt. Allerlei kleine rietvogels zoals rietgors, Kleine karekiet en rietzanger kwamen er tot broeden. Ook wat zeldzame rietvogels vonden het rietmoeras: roerdomp en Bruine kiekendief. Buiten de broedtijd is het gebied een mooie rust- en foerageerplaats voor lepelaars. Op enig moment stonden er in 2022 een dertigtal lepelaars.

Ook langs de Capreton

Behalve deze grote stapsteen en de realisatie van de verbinding tussen noord en zuid zijn er de afgelopen jaren ook diverse werkzaamheden uitgevoerd aan de noordoever van De Capreton. Dit met het doel om deze belangrijke oost-west verbinding ecologisch te verbeteren. Zo kregen delen van de noordzijde van De capreton een plasberm van 20 meter breed met een talud van 1:2, zodat zich hier rietvegetatie gaat ontwikkelen.. Mede door deze maatregel neemt ook de waterberging met bijna 10 % toe. Dankzij al deze maatregelen is deze verbindingszone nr. 33 een groot succes geworden. De rol van de Natuurwacht was vooral dit onderwerp op de agenda te krijgen en te houden bij diverse overheidsinstanties. Het was een lange en moeizame weg, maar uiteindelijk is het gelukt!

Allerlei kleine
 rietvogels zoals
 rietgors,
 Kleine karekiet en
 rietzanger kwamen
 er tot broeden

Werkgroep kleine marters

“Zoek de bunzing”, was in 2020 de oproep van de landelijke Werkgroep Kleine Marterachtigen. De kort daarvoor opgerichte Werkgroep Kleine Marterachtigen van de Natuurwacht ging daar graag op in. De bunzing vormt samen met de wezel en de hermelijn het illustere drietal van de kleine marterachtigen. Het zijn roofdierjes die voornamelijk in de nacht actief zijn, waarvan niet goed bekend is waar ze precies voorkomen en hoe het ermee staat. Onze werkgroep heeft als doel om hier een licht op te schijnen in de Bommelerwaard.

*Zo’n camera hang je
bijvoorbeeld op aan
een boom*

Helaas

Hoe vind je een bunzing? Helaas zijn verreweg de meeste waarnemingen van bunzings waarnemingen van verkeersslachtoffers. Omdat de dieren grote afstanden afleggen als ze op zoek gaan naar nieuw leefgebied, zegt zo’n vondst langs de weg niet zoveel over de plek waar ze verblijven, foerageren en nestelen. Om daar meer over te weten te komen, wordt gebruikgemaakt van wildcamera’s. Zo’n camera hang je bijvoorbeeld op aan een boom. Als er iets voorbij komt, dan registreert de bewegingssensor dat en wordt een foto of een filmpje gemaakt. In de nacht gebruikt de camera infrarood licht.

De nog niet zo ervaren kleine-marteronderzoekers van de Natuurwacht, een groepje van vier leden toen, besloten dat de bunzing best eens bij de Kloosterwiel in Zaltbommel zou kunnen huizen. Ze plaatsten een camera aldaar op kniehoogte aan een mooie boom. Om de paar weken werd het geheugenkaartje eruit gehaald om te zien wat er zoal voorbijgekomen was. Fazanten, bleek. Ook wel andere vogels. En konijnen, een geschikte prooi voor de bunzing. Maar die kleine rover, die vonden we daar niet. Een bekend adagium bij inventarisaties is echter: een nul-waarneming is ook van waarde. We wisten nu waar het diertje waarschijnlijk niet leeft...

Wildcamera’s

De eerste ervaring met de camera smaakte toch naar meer. In de afgelopen jaren hebben we wildcamera’s neergezet op talloze plaatsen in de Bommelerwaard. En met resultaat. Op allerlei plekken bleken wezels voor te komen. In natuurgebieden en uiterwaarden, en ook in agrarisch gebied. Het ene jaar meer dan het andere. Waarschijnlijk beweegt het aantal wezels mee met de muizenstand, die een ongeveer vierjarige cyclus heeft met pieken en dalen. Wezels worden meestal niet veel ouder dan een jaar. Af en toe vonden we een bunzing. De derde kleine marterachtige, de hermelijn, verscheen al die tijd slechts twee keer op beeld, waarvan één keer alleen het typerende zwarte staartkwastje. Razendsnel zijn ze...

Zoogdierwerkgroep

Al snel werd duidelijk dat een kleine marterwerkgroep in de praktijk een zoogdierenwerkgroep is. We vonden onder andere een variëteit aan muizensoorten, bruine rat, bever, konijn, haas, ree en vos. En poezen. En een wasbeer. En grote marters! Groot was onze verbazing toen een boommarter op de foto was gezet door een wildcamera in De Rampert. Komen die hier voor dan? Al snel bleek dat er meerdere boommarters in De Rampert en De Lieskampen leven, die zich daar ook voortplanten, getuige de jonge dieren die we vastlegden. Later bleek, dat ze ook in andere bosgebieden zijn doorgedrongen. Neef steenmarter vonden we ook.

Das en bunzing

De grootste marterachtige in Nederland is de das. Dit sprookjesdier blijkt gewoon in de Bommelerwaard rond te schuifelen! We zagen ze, op foto en film, slepen met nestmateriaal bij hun burcht. En er waren jonge dassen te bewonderen. Dassen hebben zandgrond nodig, die vooral in het oosten en het zuiden van de Bommelerwaard te vinden is. Inmiddels weten we dat ook de bunzing op dit soort plekken rondhangt. Zoek de bunzing bij de das, dus. Bij een dassenburcht leven ook andere graafgrage gasten zoals konijnen en vossen.

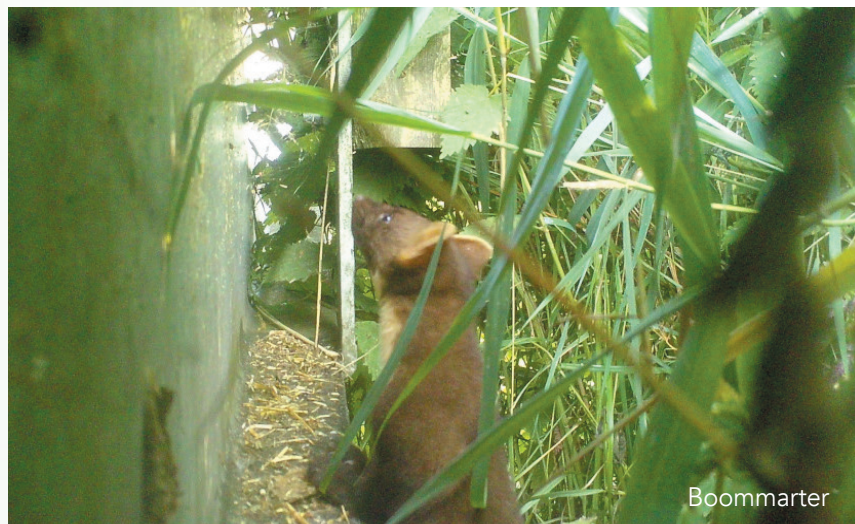
'Schoolkamp'

Het aantal werkgroepleden nam in de tussentijd toe tot negen. Af en toe gaan we samen het veld in om camera's te plaatsen. Je komt nog eens ergens zo, want het is vaak niet vlak langs het wandelpad te doen. Memorabel zijn de keren dat we hebben geprobeerd om dassen in het echt te zien met een warmtebeeldcamera. Een soort toverlantaarn, waarmee ze in het donker zichtbaar gemaakt worden, zonder lichtbundel, dus zonder verstoring. Slechts een paar dassen in de verte leverde dit op, en vooral veel konijntjes. Rondspoken in het donker is desalniettemin een leuke schoolkampervaring.

De werkgroep speurt verder. Wie weet vinden we binnenkort de enige marterachtige die we nog missen in de Bommelerwaard: de otter.

Rondspoken in het
donker is
desalniettemin
een leuke
schoolkampervaring

Arnout de Mooij

Veertig jaar heemtuin en kruidentuin

De Natuurwacht had regelmatig overleg met de buitendienst van de gemeente Zaltbommel. Op enig moment in 1982 vroeg het hoofd van de buitendienst, Dhr. Kroes, of wij geïnteresseerd zouden zijn in een stuk grond nabij de stadswallen. Misschien was het iets voor een heemtuin? Het stuk grond, genaamd de Weeshuishof, is in eigendom van de Gemeente Zaltbommel. Het stuk grond was lange tijd in gebruik bij de lokale groenteboer, die er zijn groenten op teelde. Het bestuur van Natuurwacht dacht erover na en maakte een plan en een begroting. Een eventuele aanleg zou bijna 20.000 gulden kosten. De toenmalige wethouder Dhr. Voogd zou zich inzetten om een groot gedeelte van dat bedrag van de gemeente te verkrijgen. Dat lukte. Het bestuur ging akkoord en in 1983 werd begonnen met de aanleg.

Door vrijwilligers van
de Natuurwacht en
de jeugdnatuurwacht
werd hard gewerkt
om er een mooie tuin
van te maken

Opening juni 1984

Door vrijwilligers van de Natuurwacht en de jeugdnatuurwacht werd hard gewerkt om er een mooie tuin van te maken. Het principe van een Engelse landschapsstijl, zoals ook was vorm gegeven op de nabij gelegen stadswallen, was leidend voor het ontwerp. Dus slingerende paadjes. Het plan was om kenmerkende landschapselementen van het rivierengebied op kleine schaal terug te laten komen in de heemtuin. Die elementen zijn o.a.: een griend, een zomerkade, een rivierduin, een meidoornhaag, een poel en een hoogstamboomgaard. De kasteelbossen in de Bommelerwaard zijn rijk aan stinzenplanten. Daarom werd ook een tuin vol met stinzenplanten in het plan opgenomen als ook een gedeelte waar veel waardplanten en nectarplanten voor vlinders zouden komen. Het zou uiteraard wel enkele jaren duren voordat al die landschapselementen goed herkenbaar zouden zijn. Mei 1984 was de aanleg grotendeels klaar en kon de heemtuin officieel worden geopend. Burgemeester Wilmink van Zaltbommel verrichtte onder grote belangstelling de opening. Hij onthulde een bord met de plattegrond van de tuin en de naam van de heemtuin: De Mispelhof. Hij plantte vervolgens een beukenboom in de stinzentuin, die inmiddels is uitgegroeid tot een prachtige kolossale boom.

Ook een kruidentuin

Tegelijk met de aanleg van de heemtuin werden ook de stadsmuren op de Weeshuishof gerestaureerd. De bouwkeet en werkplaats van de werklieden stond op de locatie van de huidige kruidentuin. Toen de restauratie in 1984 was afgerond en de bouwkeet werd verwijderd bleef er een locatie over met veel puin en rommel. Was het geen idee om op deze locatie een kruidentuin te creëren? In de 15e eeuw stond hier een nonnenklooster en ongetwijfeld had dat klooster een kruidentuin. Er werd een verzoek voor de aanleg van de kruidentuin bij de gemeente ingediend. Dat werd goedgekeurd en dus gingen onze vrijwilligers weer aan de slag. Bij het opschonen van het terrein kwam er een oud pad tevoorschijn dat uit zeer oude handgevormde klinkers bestond. Besloten werd dit oude pad als basis te nemen voor het ontwerp van de tuin. De indeling van de tuin is overeenkomstig een oude kruidentuin van het benedictijner Sankt Gallenklooster in Zwitserland. Dat betekende dat de planten werden ingedeeld in groepen die behoorden bij een bepaalde ziekte. Zo was er een vak met geneeskrachtige planten bij hart- en vaatziekten, een ander vak met planten die hielpen bij longziekten, bij spijsverteringsproblemen, etc. Dankzij een fikse gift van Dhr. D. van Bruchem, directeur van de trappenfabriek in Zaltbommel, kon ook Kruidentuin De Kloosterhof gerealiseerd worden.

Rijke historie Weeshuishof

De heemtuin en kruidentuin liggen op een locatie met een zeer rijke historie. Begin 15e eeuw werd hier het Maria Magdalenaklooster gesticht. Enkele jaren later werd iets noordelijker op het terrein een kapel gebouwd. Ten gevolge van de reformatie in de zestiende eeuw moest het klooster in 1572 sluiten. In het klooster kwam een weeshuis voor de arme wezen van Zaltbommel. In de 18e eeuw moest dit weeshuis sluiten en was het oude klooster niet meer geschikt voor bewoning. Er werd een oliemolen in

het vervallen pand gebouwd, dat werd voortbewogen door paarden: een rosoliemolen. Al snel werd de rosmolen omgebouwd tot windmolen. Bijna honderd jaar heeft deze windoliemolen de Weeshuishof gesierd. De hele historie van de weeshuishof is onderzocht door een bestuurslid van de Natuurwacht en beschreven in het boek: Op en rond de Weeshuishof.

Nieuwsbrieven en folders

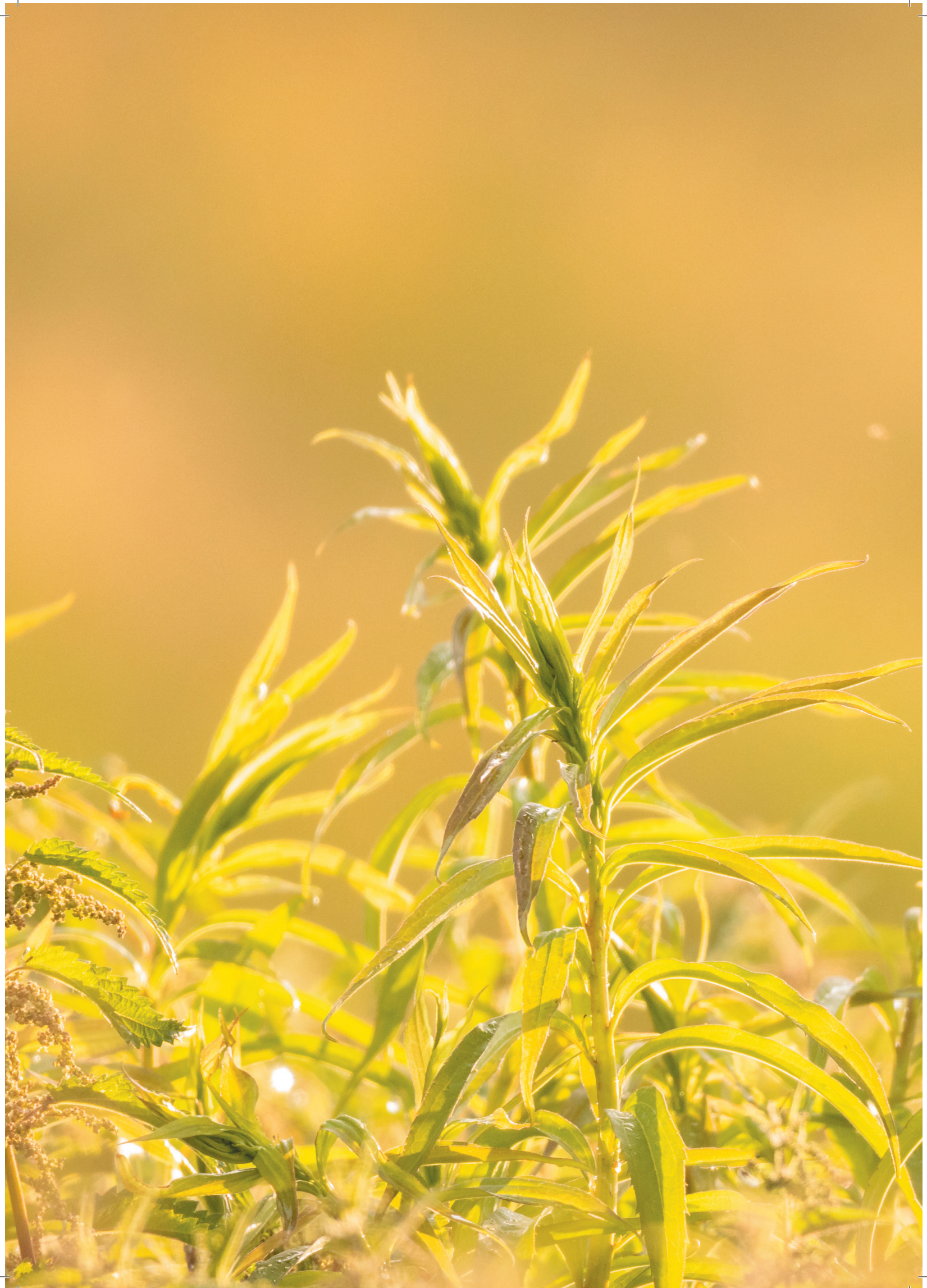
Al vanaf de aanleg van de heemtuin en kruidentuin werd de bevolking van de binnenstad van Zaltbommel jaarlijks op de hoogte gehouden van het wel en wee van beide tuinen. In het voorjaar werd een nieuwsbrief huis aan huis bezorgd. Zo wist men hoe het met de ooievaars ging op het nest in de heemtuin en of de schapen al hadden gelammerd. Van iedere tuin werd ook een fraaie folder gemaakt met uitgebreide informatie, die bezoekers aan de tuin kunnen meenemen.

Beheer door vrijwilligers

Iedere maand zijn er twee werkochtenden in de heemtuin en kruidentuin. Een tiental vrijwilligers staan dan klaar om het onkruid te wieden en allerlei andere werkzaamheden te verrichten. Sinds 2015 is de heemtuin uitgebreid met een flinke weide. Naast de heemtuin op de Weeshuishof lag een weide waarop een lokale agrariër zijn pony's liet grazen. Toen de boer ging stoppen werd de weide aangeboden voor pacht aan de Natuurwacht. Er werd een nieuw raster geplaatst en de wei werd ingericht als schapenweide met bijzondere ras-schapen : Hampshire Down. Al met al ontstond een flink gebied binnen de stadsmuren van de middeleeuse stad Zaltbommel, dat goed beheerd moest worden. Tot op de dag van vandaag gebeurt dat door een groep enthousiaste vrijwilligers.

*Iedere maand zijn er
twee werkochtenden
in de heemtuin en
kruidentuin.*

Bosrietzanger [DdR]

Werkgroep torenvalken

De werkgroep Torenvalken zorgt ervoor dat er nestkasten voor de torenvalk worden opgehangen op plekken waar torenvalken gesignaleerd zijn en het vermoeden bestaat dat er weinig geschikte nestgelegenheden zijn. De belangrijkste man binnen de werkgroep is Coen van Tuyl. Coen is zeer geïnteresseerd in roofvogels en besteedt veel tijd aan het inventariseren van deze dieren in de Bommelerwaard. Hij weet precies waar deze vogels voorkomen en welke nestgelegenheden er voor de valken zijn. Als Coen een valk signaleert op een locatie waar nog geen nestkast hangt en waar ook verder geen geschikte huisvesting voor de valk is, zet hij onze kastenbouwer Harry Kolman aan het werk. De kasten worden zo hoog mogelijk opgehangen met de rug in de wind. Aan de voorkant is er een grote opening die in het midden met een lat is onderbroken om te verhinderen dat ongenode gasten, zoals ganzen, bezitnemen van de kast.

De kasten worden zo hoog mogelijk opgehangen met de rug in de wind.

Al 60 kasten

Torenvalken bouwen zelf geen nest. Dus proberen wij ze een handje te helpen. In de gehele Bommelerwaard hangen nu zo'n 60 kasten. Daarvan heeft de werkgroep Torenvalken er de afgelopen zeven jaar ongeveer 25 opgehangen. De overige kasten staan meestal in de weilanden en op erven bij boerderijen.

De werkgroep heeft zich ten doel gesteld om in alle uiterwaarden van de Bommelerwaard valkenkasten op te hangen. We zijn begonnen langs de Waal (Hurwenen, Kloosterwiel, Zuilichem, Nieuwaal, Brakel) en later langs de Maas (Alem, Kerkdriel, De Rietschoof, Bern).

Bij de Hogewaard in de uiterwaarden van Heerewaarden werd een van de eerste kasten opgehangen. Onlangs zijn er weer drie opgehangen, namelijk: Eén bij het gemaal in Bern, één in de toren van de kerk in Kerkwijk en de laatste in het Bruchemse bos. Het bedje voor de valk hebben we alvast gespreid met wat houtsnippers of stro.

Hoog niveau

Eigenlijk had de werkgroep "Torenvalken" ook de werkgroep "Klussen op hoogte" kunnen heten. Hetzelfde team wordt namelijk ook ingeschakeld als er andere klussen gedaan moeten worden ter bevordering van nestgelegenheden en waarbij op hoogte moet worden gewerkt. Zo is in de Heemtuin achter de stadsmuur van Zaltbommel in 2023 met een hoogwerker een ooievaarsnest verplaatst, nadat dit nest op een andere plaats naar beneden was gevallen. En in het voorjaar van 2024 zijn (ook met een hoogwerker) vijf nestkasten voor gierzwaluwen geplaatst in de binnentuin van appartementencomplex "Nije Hof" in Zaltbommel. De Natuurwacht Bommelerwaard heeft in Zaltbommel verschillende kasten voor gierzwaluwen geplaatst om deze beschermde vogelsoort te ondersteunen. Gierzwaluwen maken vaak gebruik van oude gebouwen met dakranden en spleten. Vanwege het verlies aan geschikte nestlocaties door renovaties en nieuwbouw zijn er nestkasten geïnstalleerd op strategische plekken in de stad.

Al 50 jaar

Natuurwacht Bommelerwaard is 50 jaar geleden opgericht. Maar daaraan voorafgaande waren er al een aantal mensen die een groepje hadden gevormd en samen eropuit trokken in de Bommelerwaard. De leider van dat groepje was Ton van Balken. Een ander lid van dat groepje was Hans Welbie (sinds enige jaren erelid van Natuurwacht Bommelerwaard). Hans heeft reeds in de eerste helft van de jaren '70 ongeveer 20 kasten opgehangen voor diverse vogels (mezen, grauwe vliegenvanger, boomkruiper, uilen), waarvan ook drie of vier kasten voor torenvalken. Hans maakte de kasten zelf van afvalhout dat hij verzamelde en hing ze zelf op. Ook maakte hij wekelijks een rondje langs de kasten om ze te controleren. Zo wilde hij weten of de kasten wel bezet zijn en dus op een goede plek hangen. En zijn beide ouders er nog? En liggen er al eieren of zijn er al jongen? Ook 's nachts ging Hans soms kijken.

Altijd gratis

Alles wat Natuurwacht Bommelerwaard doet en organiseert, wordt gratis gedaan door vrijwilligers en is gratis toegankelijk voor geïnteresseerden. Of het nu gaat om inventarisaties, werkochtenden, lezingen in de fraaie Gasthuiskapel, wandel- of fietsexcursies, of het ophangen van nestkasten; alles is gratis.

*Alles wat
Natuurwacht Bom-
melerwaard doet en
organiseert, wordt
gratis gedaan door
vrijwilligers*

Natuurwacht en weidevogelbescherming

In de eerste periode van haar vijftigjarig bestaan heeft de natuurwacht veel aandacht besteed aan de bescherming van weidevogels. Een van de eerste tentoonstellingen (1984) in het bezoekerscentrum van Alem had als onderwerp de weidevogelbescherming. In het kader van het regionale project Landbouw en Natuur van de stuurgroep NME werd in 1998 een groot deel van de Bommelerwaard geïnventariseerd op de aanwezigheid van broedvogels. Enkele jaren later nam de pas opgerichte VANL De Capreton de taak op zich om de weidevogels in de Bommelerwaard te gaan beschermen. Er werd een weidevogelgroep opgericht, die tot op de dag van vandaag zeer goed werk verricht om de weidevogels in de Bommelerwaard te beschermen.

De Natuurwacht haakt aan bij een landelijke actie van Vogelbescherming Nederland

Actie voorjaar 1984

In de Toren van 5 april 1984 staat op de voorpagina een groot artikel van de natuurwacht over de noodzakelijke bescherming van weidevogels in de Bommelerwaard. De Natuurwacht haakt aan bij een landelijke actie van Vogelbescherming Nederland. Er was een speciale poster gemaakt voor agrariërs waarop allerlei tips staan om weidevogels te beschermen. Agrariërs werden opgeroepen zich te melden bij de vogelwerkgroep van de natuurwacht, wanneer ze hulp wilden hebben bij het lokaliseren van nesten. In dat jaar werd ook een inventarisatie uitgevoerd door de vogelwerkgroep en werd een tentoonstelling gemaakt in het bezoekerscentrum van de Natuurwacht in Alem.

Project Natuur en Landbouw

In 1998 werd door de stuurgroep NME (Natuur en Milieu-educatie) van regio Rivierenland een project voor de basisscholen opgezet met als onderwerp Natuur en Landbouw. Alle scholen kregen een lespakket en konden inschrijven op de reizende tentoonstelling. Een belangrijk onderdeel van dit project was de weidevogelbescherming. Om een goed beeld te krijgen van

het aantal broedende weidevogels in de Bommelerwaard werd door de vogelwerkgroep van Natuurwacht in 1998 een inventarisatie uitgevoerd. Alle belangrijke weidevogelgebieden werden onderzocht. Het betrof zo'n 3000 ha. In totaal werden bijna 400 kieviten geteld en 80 grutto-territoria. Het bestuur van Natuurwacht had een budget beschikbaar gesteld om agrariërs een bonus te geven van 50 gulden als zij de grutto op hun land wilden beschermen. Op de voorpagina van de Toren van 23 april 1998 wordt deze actie groots aangekondigd.

Van Natuurwacht naar VANL De Capreton

Een van de doelen in 1998 van de stuurgroep NME, waarvan de Natuurwacht deel uitmaakte, was de oprichting een agrarische vereniging voor natuur en landschapsbeheer in de Bommelerwaard. Deze vereniging zou zich dan sterk maken voor o.a. weidevogelbescherming. In januari 1999 werden alle agrariërs in dorps huis Gambora te Gameren uitgenodigd om te praten over natuur en landbouw en de oprichting van een VANL. Onze voorzitter gaf op deze bijeenkomst een presentatie. Het resulteerde in de vorming van een werkgroep en enkele maanden later was VANL De Capreton een feit. De Natuurwacht maakte deel uit van de werkgroep en nam ook zitting in het bestuur van deze agrarische vereniging. VANL De Capreton ging zich actief bezighouden met weidevogelbescherming. De vrijwilligers van de weidevogelwerkgroep van de Natuurwacht stapten over naar de werkgroep van De Capreton. Tot op heden is deze werkgroep nog steeds bijzonder actief en doet zeer belangrijk werk als het om weidevogelbescherming gaat. In ons magazine van september 2022 staat een uitgebreid artikel van de coördinator van deze werkgroep: Gerard Roeling. De moeite waard om nog eens te lezen.

Expositie in Bezoekerscentrum

Natuurwacht pleit voor beschermen van weidevogels

ZALTBOMMEL – In het kader van het jaar van de weidevogels, wordt door de werkgroep van de natuurwacht Bommelerwaard, in het bezoekerscentrum Bommelerwaard, de tentoonstelling Weidevogels ingericht.

Dit bezoekerscentrum is gehuisvest in het voormalige kerkje aan de Dijk in Alem. De tentoonstelling kan worden bezocht van 27 mei tot 26 augustus.

De werkgroep tentoonstellingen is op dit moment volop bezig met de voorbereidingen van deze tentoonstelling. Er zullen globale inventarisatiegegevens in beeld worden gebracht door de werkgroep, terwijl deze groep door middel van een diagram zal laten zien hoe weidevogels beschermd kunnen worden.

Oorsprong

Op de tentoonstelling zal ook uitgebreid worden ingegaan op de gevolgen voor de weidevogels bij grondwaterverlaging, ruilverkaveling en weidewerkzaamheden.

Verder wordt aandacht geschonken aan de oorsprong van de weidevogels, die er al waren voor onze cultuurweiden en er zullen knappe aanpassingen van de weidevogels aan de verslechterde omstandigheden te zien zijn. Terwijl aan de bezoekers de gelegenheid wordt geboden hun vogelkennis te toetsen aan de weidevogelgeluiden.

Belangrijke functie

Tol de weidevogels worden doorgaans zes soorten gerekend, met name de Kievit, grutto, kempfaan, watersnip, tureluur en de scholekster.

De natuurlijke leefgebieden van de weidevogels zijn zo goed als verdwenen. Nederland heeft mede hierdoor een belangrijke functie voor de weidevogels gekregen.

Het feit alleen al dat in Nederland 80% van de hele grutto-populatie van de N.W. Europa broedt, spreekt boekdelen.

Van de kempfaan broedt 75% in Nederland.

Gevaren

De meeste soorten echter lopen terug, enkele zelfs drastisch.

Er zijn dan ook veel gevaren waaraan ze bloot staan. De grootste bedreiging gaat uit van de landbouw.

Vogelbescherming voert een praktische actie hiertegen. Aan de boeren wordt gevraagd om bij bepaalde werkzaamheden goed op de vogels te letten. Om de eieren te beschermen worden

bijvoorbeeld nestbeschermers geplaatst door vrijwilligers. In Friesland doet men zeker al vijf jaar aan weidevogelbescherming met goed resultaat.

Vogelwerkgroep

Begin april is de Natuurwacht Bommelerwaard – in navolging van bescherming – gestart met de vogelbescherming.

De vogelwerkgroep van de Natuurwacht is begonnen met de inventarisatie van de weidevogels in de Bommelerwaard.

Aan de hand van deze gegevens worden maatregelen genomen samen met de boer, om later stadium de nesten te meten. Op deze manier kunnen de vogels voor uitmaaien worden bij Contactnummers voor praktische vogelbescherming zijn 0418 04180-3659.

De vrijwilligers van de weidevogelwerkgroep van de Natuurwacht stapten over naar de werkgroep van De Capreton.

Tureluur

Leden van de Natuurwacht Bommelerwaard speuren in Kerkwijk naar kievitsnesten. Om de boeren die hun lang gaan bewerken op de nesten te attenderen, worden stokken bij de nesten gezet.

(Foto: Frank Vindigraaf)

Grutto

Kievit

Werkgroep Vogels en project Vogelatlas

"Verslag van een broedvogelinventarisatie van een gedeelte van de gemeente Zaltbommel in het jaar 1975", staat er boven het document dat destijds netjes op een typemachine was uitgewerkt. Een vijftal gebieden in en om de stad Zaltbommel waren onderzocht, waaronder "De Hurnse Kil" en "Het Kloosterwiel". Bij de Kloosterwiel, die vijftig jaar geleden nog was omgeven door landbouwpercelen, was de Grote karekiet te vinden, tegenwoordig een grote afwezige in onze omgeving. Zijn kleine broertje, de Kleine karekiet, wordt nog ieder jaar gehoord bij de wiel, samen met veertig andere soorten broedvogels.

*Het eerste verslag
van een
inventarisatie van
vogels door de
Natuurwacht was
zeker niet het laatste.*

Inventariseren

Het eerste verslag van een inventarisatie van vogels door de Natuurwacht was zeker niet het laatste. Er bleef aandacht voor deze soortgroep, waarvan veel te beleven valt in de Bommelerwaard. De landschappelijke verscheidenheid van het gebied zorgt voor een grote variatie aan gevederde inwoners. Rond 2009 werd de basis gelegd voor een nieuwe groep die zich bezighield met natuurinventarisaties, wat al snel de werkgroep 'vogels en planten' werd. Van excursies werden vaak mooie verslagen gemaakt. Later splitste de groep zich in twee werkgroepen. De vogelmensen trokken er in het voorjaar op uit om de broedvogels van een uitgekozen natuurgebied in kaart te brengen. Onder meer de Kil van Hurwenen, het eiland van Nederhemert-Zuid, het Munnikenland en de Lieskampen werden in de vroege uurtjes diverse keren bezocht.

Alle vogels

In 2021 begonnen twee leden met systematische vogeltellingen voor Sovon (Vogelonderzoek Nederland). Ze waren daarnaast verwikkeld in een wedstrijd: wie heeft de meeste soorten vogels gezien in de Bommelerwaard?

In dat jaar konden ze het porseleinhoen en de kwartelkoning op hun lijstjes bijschrijven (en de Grote karekiet!), bijzondere soorten waarvan de meeste mensen waarschijnlijk geen idee hebben dat ze zo dichtbij voorkomen. Dat geldt eigenlijk ook voor niet zo zeldzame soorten, zoals de Gele kwikstaart, de Zwarte roodstaart, de blauwborst, de Groene specht, de purperreiger... De hele kleurenwaaier. Die zou iedereen toch moeten zien? Een mooi boek waarin alle regionale vogels worden beschreven zou helpen om ze op de kaart te zetten. Op de kaart... Alle vogels... Alle vogels? Een vogelatlas! Een vogelatlas van de Bommelerwaard.

Atlas

Een atlas van alle broedvogels en wintergasten in de Bommelerwaard. Daarmee zou ook de rijkdom aan soorten buiten de natuurgebieden onder de aandacht kunnen worden gebracht. Dus ook de vogels in stedelijk en landelijk gebied. Juist die soorten staan vaak onder druk en meer bekendheid draagt bij aan een betere bescherming. Het ambitieuze plan werd opgevat om heel de Bommelerwaard systematisch te onderzoeken, met vogeltellingen in elke vierkante kilometer. De nieuwe 'LiveAtlas'-functie in de vogeltel-app van Sovon was hiervoor precies geschikt. Om één vierkante kilometer goed te bekijken zouden per seizoen (broedseizoen en winter) twee tellingen van één uur nodig zijn. Twee, omdat sommige vogels vroeg in het seizoen verschijnen en andere laat. Even rekenen, 164,5 vierkante kilometer, maal 4 uur tellen, is 658 uur vogels tellen. Eh, wie gaat dat doen?

Vijfentwintig

Fast forward naar 2025. Het derde en laatste teljaar zit erop. Er zijn 25 (!) vogeltellers bereid gevonden om mee te werken aan dit grote project. Samen hebben ze elke vierkante kilometer onderzocht. Het veldwerk heeft uiteindelijk veel meer dan 658 uur in beslag genomen vanwege vele extra tellingen voor

vogels die een speciale aanpak nodig hadden, zoals uilen, roofvogels, zwaluwen, reigers en gierzwaluwen. Er is een enorme hoeveelheid waarnemingen verzameld. Sovon heeft aangeboden om de gegevens te analyseren en op basis daarvan verspreidingskaarten te maken. Diverse fotografen hebben daarnaast prachtige vogelfoto's ingeleverd. De redactie werkt aan de beschrijvingen van meer dan 150 soorten vogels en een mooie vormgeving. Over een tijdje kan iedereen die wil weten waar de ringmus kan worden bewonderd in de Bommelerwaard, of de wintertaling, of de koereiger, het antwoord vinden in "Vogels in de Bommelerwaard - Atlas van broedvogels en wintervogels in een rivierenlandschap".

Werkgroep

Het vogelatlasproject was aanleiding om de Werkgroep Vogels nieuw leven in te blazen. Nu het boek in de afrondende fase is, gaat de werkgroep ook een nieuwe fase in. Er kunnen opnieuw vogels geteld worden, bijvoorbeeld in het kader van de nieuwe vogelatlas van Nederland van Sovon, waarvoor binnenkort het veldwerk van start gaat. Daarnaast komt er meer aandacht voor activiteiten zoals excursies, lezingen, workshops en andere initiatieven om kennis, ervaringen en vogelplezier te delen.

Arnout de Mooij

*Het vogelatlas-
project was
aanleiding om de
Werkgroep Vogels
nieuw leven in te
blazen*

Gele kwikstaart

Groene specht

Blauwborst

Zwarte roodstaart

Vijftig jaar landschapsbeheer

Een van de belangrijkste activiteiten van de Natuurwacht Bommelerwaard in de afgelopen vijftig jaar is het landschapsbeheer. Al in het eerste jaar van oprichting werden knotwilgen met achterstallig onderhoud door vrijwilligers ontdaan van hun te zware takkenlast. Ieder jaar werd een gebied uitgekozen in de Bommelerwaard waar het noodzakelijk was de knotwilgen te knotten. Het waren niet alleen knotwilgen die geknot werden. Ook houtwallen en meidoornhagen werden door de vrijwilligers van de Natuurwacht aangepakt.

Een van de
belangrijkste
activiteiten van de
Natuurwacht
Bommelerwaard

Overal in Bommelerwaard

De eerste knotwilgacties waren in de Hurnse uiterwaard. Tegenover het dorp Hurwenen stond een flinke rij verwaarloosde knotwilgen. Een jaar later werd een knotwilgenrij op de zomerkade geknot. Op Oensel, in de smalle uiterwaard bij de spoorlijn over de spoorbrug, stond ook een flinke rij knotwilgen. Al deze wilgen werden in de eerste jaren van het bestaan van de Natuurwacht onder handen genomen. Bij al deze werkacties was ook de jeugdnatuurwacht present. Na de knotacties in Hurwenen werden in 1985 de Maasheggen in de uiterwaarden van Alem onder handen genomen. Ook de meidoornhagen in Velddriel en Heerewaarden werden gesnoeid. Knotacties waren er ook in de uiterwaarden van Brakel, Poederoijen en Aalst. Bijzonder waren de knotacties op het Eiland van Nederhemert-Zuid. We waren altijd van harte welkom op de boerderij van de familie Blom/Hoogbergen. Trees Blom bakte de heerlijkste appeltaart voor de vrijwilligers. Ook in de uiterwaard achter het landhuis van de familie van Wassenaar werden de knotwilgen gesnoeid. In de eendenkooi van Hedel is ook veel werk verzet. Ieder jaar was onze knotploeg daar actief.

Samenwerking met Natuurmonumenten

Vanaf het jaar 2000 zijn onze vrijwilligers ook ingezet op de terreinen van Natuurmonumenten. Zo werden houtwallen en knotwilgen gesnoeid op fort Voorne en rondom de Dronkaardswiel in Hedel. Ook knotwilgen in de Mussenwaard van Hedel konden de hulp van onze vrijwilligers gebruiken. Het was een grote wens van de Natuurwacht om het kleine verwaarloosde natuurgebiedje, genaamd het Roomgat, binnendijs aan de Maasdijk in Hedel eens goed op te knappen. Dit kolkgat van Natuurmonumenten had veel achterstallig onderhoud. Ieder jaar werd een deel van het gebiedje onder handen genomen met als resultaat dat het er nu prima bijligt. In 2024 kon daar helaas i.v.m. het hoge water niet gewerkt worden. Hopelijk wel komend seizoen 2024/2025

De Kloosterwiel een omvangrijke klus

Lange tijd was natuurgebied De Kloosterwiel tussen Zaltbommel en Gameren in eigendom en beheer van Staatsbosbeheer. Steeds meer kwam het binnendijs gelegen wiel, dat al voor 1400 is ontstaan, binnen de stedelijke bebouwing te liggen. Reden voor SBB om dit gebiedje van ongeveer 10 ha in 1999 te verkopen aan de gemeente Zaltbommel. Al enkele jaren (sinds 1994) hielpen vrijwilligers bij het onderhoud van de knotwilgen. In overleg met de gemeente Zaltbommel werd besloten om het gehele beheer van De Kloosterwiel te laten uitvoeren door de natuurwacht. Het gehele gebied werd door vrijwilligers geïnventariseerd op aanwezigheid van flora en fauna. Op basis van die gegevens werd een beheerplan opgesteld. Jaarlijks dienen er vele knotwilgen te worden geknot langs wandelpaden en in de grienden. Een flinke klus. Mede door het vele werk in de Kloosterwiel werden de knotacties elders in de Bommelerwaard wat minder. Tot op de dag van vandaag wordt het beheer door een groep van ongeveer 25 personen uitgevoerd. Een knappe prestatie. Omwonenden van het natuurgebied, de inwoners

van de Spellewaard, ontvangen jaarlijks van Natuurwacht een nieuwsbrief over De Kloosterwiel en voelen zich nauw betrokken en zijn wat blij met dit prachtige natuurgebiedje dicht in hun eigen omgeving.

Provinciale werkdagen in Bommelerwaard

De eerste zaterdag in november is het de start van knotwilgenseizoenen. Ook landelijk gaan talloze werkgroepen aan de slag in het landschap. Enige jaren geleden werden deze nationale werkdagen in Gelderland gezamenlijk gestart. Alle vrijwilligers uit de gehele provincie waren dan welkom op één locatie om met z'n allen te gaan werken. In het jaar 2000 was onze Natuurwacht gastheer. Ruim 250 vrijwilligers uit Gelderland hadden zich aangemeld. De start was in dorps huis Gambora te Gameren. Er waren tien werklocaties uitgezet waar men kon gaan werken. Er werd een griend gekapt in natuurgebied De Rampert, aldaar ook groot onderhoud in een oude hoogstamboomgaard, knotwilgen snoeien in De Kloosterwiel, erfbeplanting planten bij een boerderij in Bruchem, enz. 's Middags werd een lunch geserveerd in Gambora. In 2020 mocht de natuurwacht wederom de provinciale dag organiseren. Deze keer vanuit de golfboerderij in Hedel. Een perfecte locatie om zo'n 250 vrijwilligers te ontvangen. De burgemeester van Maasdriel was present en hielp mee op een van de locaties, de eendenkooi van Hedel. Andere werklocaties waren o.a. fort Voorne en de Drielsche wetering. Het was wederom een fantastische dag. Bijzonder om met zoveel gelijkgestemde vrijwilligers samen te mogen werken.

*De eerste zaterdag in
november is het de
start
van het
knotwilgenseizoen*

Werkgroep planten

De plantenwereld in het rivierengebied

'... want de dijken en de wielen, de uiterwaarden en de doode armen bevatten allerlei vormen van bosch en hagen, van weide en moeras, van stille wateren en breede rietzoomen. Het spreekt vanzelf, dat dus ook de plantenwereld heel rijk moet zijn.'

uit: 'Onze groote rivieren' door Dr. Jac. P. Thyse 1938 uitgave Verkade's fabrieken n.v., Zaandam

Met een paar uurtjes
buiten kan een
florist hier makkelijk
meer dan honderd
soorten waarnemen

Planten zijn mooi.

Planten zijn voedsel. Planten genezen en staan aan de basis van heel veel voedselketens. Ze kunnen lichtenergie gebruiken om suikers van te maken. Ze kunnen zouten gebruiken om eiwitten te vormen. Het is een wonder hoe divers ze zijn in hun vormen. Bloemen, bladeren, stengels, wortels en kleuren maken ze heel divers. Ze hebben eigenschappen die onmisbaar zijn voor het leven op aarde.

Die rijke variatie in planten is, zoals Thyse al beschreef, in het rivierengebied nog eens extra groot. Er is veel te ontdekken hier in de Bommelerwaard. Met een paar uurtjes buiten kan een florist hier makkelijk meer dan honderd soorten waarnemen. De dynamiek van de rivier zorgt door de aan- en afvoer van zaden voor steeds weer nieuwe verrassingen. De afwisseling van zand, grind, klei en water geeft een diversiteit aan vestigingsplaatsen. Het is hier kortom, een walhalla voor de plantenliefhebber.

Liefhebbers

- Binnen de Natuurwacht zijn de plantenliefhebbers verenigd in de plantenwerkgroep. Deze groep bestaat officieel pas sinds 2020. Een groot deel van de leden binnen de werkgroep was al veel langer actief met planten. De werkgroep planten is op natuurlijke wijze ontstaan uit de wens om de witte vlek van de Bommelerwaard op de kaart van waarneming.nl in te vullen. Harry Kolman en ondergetekende trokken er daarom vanaf 2009 op uit om planten en vogels te inventariseren en in te voeren op waarneming.nl. In de jaren erna sloten meer mensen zich aan. De werkgroep 'vogels en planten' was een feit.
- In 2020 was de groep zo gegroeid dat de vogelmensen vooruit liepen en de plantenmensen steeds achterbleven. Tijd voor twee aparte werkgroepen. Sindsdien is de plantenwerkgroep als zodanig actief.

- De groep bestaat momenteel uit zeven gedreven vaste leden. Niels, altijd op sandalen, trekt zich niets aan van brandnetels, bramen of kruisdistels. Hij struint overal tussendoor. Ineke ziet met haar scherpe opmerkingsvermogen planten die net iets anders zijn en die de anderen allemaal over het hoofd zien. Aukje en Chantal, geholpen door de flora's, bijten zich vast in de details van de determinatie. Beppie, die daar ook lol in heeft, zorgt ervoor dat we bewust genieten van de schoonheid van de planten en van de omgeving. Verkenner Arnout kan zijn verrekijker tijdens onze avonden niet helemaal loslaten en werpt, naast een blik naar beneden, ook regelmatig een blik naar boven zodat we ook daar het nodige van meekrijgen. Dirk maakt de planning, determineert en noteert lekker mee. Op de avonden tussen april en september verdiepen wij ons in de planten die we kunnen vinden in kom, uiterwaard, plas en stad. Heerlijke avonden zijn het die doorgaan tot het gebrek aan zonlicht ons dwingt te stoppen.

Grote diversiteit

- Zoveel diversiteit aan soorten, er zijn ruim 2200 inheemse plantensoorten in Nederland, zit niet allemaal in ons hoofd. We gaan op pad met verschillende flora's, een loep en een fototoestel. De Heukels, Eggelte en Rothmaler zijn een welkome kennisbron, net als natuurlijk ObsIdentify.

Overzicht

We proberen een overzicht te krijgen van de plantensoorten in de Bommelerwaard door steeds een ander gebied te bezoeken. Soms hangen we een thema aan een avond zoals waterplanten. We besteden bijna ieder jaar aandacht aan een specifiek gebied door dat gebied meerdere keren te bezoeken. Daarbij komen we met een vergunning ook op plaatsen die normaal niet voor publiek toegankelijk zijn. Ter afsluiting van het seizoen doen we nog mee aan de Floron Eindejaars Plantenjacht. Een laatste determinatieronde midden in de winter. Op zoek naar bloeiende planten die net als wij de kou en het donker trotseren om daarna in winterrust te gaan in afwachting van het nieuwe seizoen.

Mensen houden van bloemen en andere planten. Denk jij er ook zo over? Je kan altijd aansluiten. Het maakt niet uit of je veel of weinig kennis hebt. We helpen elkaar met determineren en wijzen elkaar op de rijkdom in de plantenwereld!

Dirk Muller

Op zoek naar
bloeiende planten die
net als wij
de kou en het donker
trotseren

Zwanenbloem

Dijken en behoud stroomdalflora

Eind zeventiger jaren werden plannen opgesteld om de Waaldijk tussen Rossum en Gameren in de Bommelerwaard te versterken. Die versterking werd uitgevoerd tussen 1985 en 1987. Alle aandacht bij de ontwerpen ging naar de wijze waarop huizen wel of niet gehandhaafd konden worden. Er was weinig aandacht voor de bescherming van de rijke flora op de dijken. Om die flora toch te beschermen hebben vrijwilligers van Natuurwacht in 1978 een inventarisatie uitgevoerd op de meest belangrijke dijktrajecten tussen Rossum, Hurwenen, Zaltbommel en Gameren. Het inventarisatierapport heeft de basis gevormd voor een tweede en veel professioneler uitgevoerd onderzoek tussen 1987 en 1990 o.l.v. Cyriel Liebrand van de Landbouwuniversiteit van Wageningen.

Om die flora toch te beschermen hebben vrijwilligers van de Natuurwacht in 1978 een inventarisatie uitgevoerd

Samenwerking Staatsbosbeheer

Alvorens de inventarisatie in 1978 uit te voeren werd afgestemd met het polderdistrict of men een dergelijke inventarisatie op prijs zou stellen en of men zoveel mogelijk met de resultaten rekening wilde houden. Om die vragen kracht bij te zetten werd het project mede onderschreven door Staatsbosbeheer en de Commissie voor Landschapsbescherming. Een specialist op het gebied van dijkflora, Dhr. F. Nijenhuis, zou de inventarisatie begeleiden.

Resultaten

Wellicht was het belangrijkste van onze inventarisatie dat niet alleen veiligheidsaspecten tegen overstroming centraal stonden bij de planvorming, maar dat ook aandacht besteed ging worden aan de landschappelijke, natuurwetenschappelijke en cultuurhistorische waarden (LNC-waarden). Het polderdistrict had weinig ervaring en daardoor ook kennis van het behoud van de stroomdalvegetatie op dijken. Ons onderzoek bracht de gedachtingang daarover op gang. Om die kennis en ervaring op te doen besloot men op het traject tussen Rossum en Zaltbommel tijdens de dijkversterking proefstukken aan te brengen. Er kwamen proefstukken waar de zoden van

de oude dijk werden terug gezet op de versterkte dijk, stukken waar een deel van het talud onaangevoerd bleef, stukken waarbij het maaisel van het vorige jaar (1986) werd bewaard en uitgestrooid over het nieuwe traject. Cyriel Liebrand van de landbouwuniversiteit Wageningen kreeg vervolgens van het Polderdistrict Groot Maas en Waal de opdracht om op het 3,5 km dijktraject het onderzoek uit te voeren. Er werden maar liefst 125 proefvakken uitgezet. De onderzoeksperiode duurde vier jaar. Uit het onderzoek bleek duidelijk dat het terugzetten van de zoden zeer effectief was en ook het handhaven van een deel van de vegetatie op de te versterken dijk. Het onderzoek leidde ook tot een beter maai-beheer. Duidelijk was dat na het maaien (2 x per jaar) het maaisel moet worden afgevoerd en dat het tijdstip van maaien zorgvuldig moet worden gekozen.

Gefaseerd maaien

Wat destijds niet werd aanbevolen was het gefaseerd maaien. Veelal werd de dijk in het voorjaar of najaar voor 100 % gemaaid zowel binnendijs als buitendijs en het maaisel keurig afgevoerd. Voor insecten is dit echter funest. Opeens was er aanzienlijk minder stuifmeel en nectar aanwezig. De natuurwacht heeft er bij het waterschap meerdere malen om verzocht niet alles in één keer te maaien, maar bijvoorbeeld het buitendijsse talud zes weken later te maaien dan de binnenzijde. Uiteindelijk is die wens mede n.a.v. vele klachten van inwoners van Rivierenland, gehonoreerd. Sinds enkele jaren wordt er gefaseerd gemaaid en wordt de ene zijde van de dijk zes weken later gemaaid dan de andere zijde. Niet alleen in de Bommelerwaard, maar in het gehele werkgebied van het Waterschap. Dat zijn vele honderden kilometers rivierdijk; een grote overwinning voor het insectenrijk!

Zeldzame en unieke begroeiing NATUURWACHT OP DE BRES VOOR RIVIERFLORA

ZALTBOMMEL – In veel natuurboeken kan men lezen hoe uniek wel de bloemenpracht op onze rivierdijken is. Bloemen als knautia, aardakker, ruige weegbree, echt walstro, die elders niet te zien zijn, komen nog op de Waal. Het is niet zo verwonderlijk wanneer men weet dat het gebruik van kunststof op de dijken niet wordt toegepast. Deze stof heeft immers op de weilanden de meeste bloemen doen verdwijnen. Op de schrale bodem van de dijkheiningen vinden de zaden van de bloemen nog de juiste bodemgesteldheid om te kunnen gedijen. Het verschil in botanische rijkdom kan men zeer goed waarnemen wanneer men een dijk bekijkt, die door paarden of geiten beweide wordt. Daar is de grond verrijkt met uitwerpselen en maakt het ongeschikt voor een goede dijkflora. Brandnetels, distels en fluitkruid krijgen er de overhand.

gedaan werd om een gedeelte van de stroomdalflora te behouden. Zo stelt men o.m. voor het bovenste gedeelte van de dijk niet te verzwaren om in ieder geval daar de flora te kunnen handhaven en om dan – ter compensatie – het onderste gedeelte extra te verzwaren. In hoeverre dit technisch mogelijk is moet nog worden bezien maar men heeft wel enigszins door laten schemeren dat het niet tot de onmogelijkheden behoort. Wellicht is een en ander mogelijk op die dijkstroken, waar een rijke stroomdalvegetatie aanwezig is. Het gehele pakket van suggesties werd bij Staatsbosbeheer erg enthousiast ontvangen. Niet omdat het hier om een aantal nieuwe ideeën ging maar vooral omdat het geheel zeer redelijk overkomt en uitvoering van een en ander mogelijk moet zijn.

Uitgebreide inventarisatie
Om te weten waar men al dan niet extra werkzaamheden moet uitvoeren om de rivierflora te behouden dient men te kunnen beschikken over een overzicht van de floristische rijkdom van de dijken tussen Gamenen en Rossum. Reden waarom de Natuurwacht een vegetatie-inventarisatie op touw zette om hierin te kunnen voorzien. In samenwerking met de specialist op het gebied van de rivierflora, dr. J. F. Nijenhuis, werd enthousiast aan de werkzaamheden begonnen. Immidies is men al ver met het werk gevorderd. De plantenkenners van de Natuurwacht hebben gezamenlijk al gedurende zo'n vierhonderd uur plantjes geteld en geïdentificeerd. Wanneer eind september het vegetatietoetsen klaar is, kan men in samenwerking met Staatsbosbeheer en de Commissie voor Landschapsbescherming het uiteindelijke rapport opmaken. Dan zal blijken welke dijkstroken een zeer rijke, een rijke of een geringe stroomdalflora herbergen. Inge-

Dat er zoveel fraaie en zeldzame bloemen op de dijkheiningen groeien is niet alleen te danken aan de arme bodem. De rivierflora bestaat grotendeels uit planten die uit warmere landen komen. Hier in Nederland staan de 'warmteminnende' planten aan de grens van hun verspreidingsgebied. Op de dijken blijkt er nog voldoende warmte te zijn. Geen wonder dan ook dat men vooral op de zuidhellingen van de rivierdijken deze unieke flora aantreft. Daar immers schijnt de zon gedurende een groter aantal uren. Voorts bereiken de zonnestralen op de dijk een hoek van negentig graden waardoor een optimale warmteproductie ontstaat. Tevens

ook droogteminnend. Juist op een steile dijk, waar het water snel naar beneden wordt afgevoerd, is bovendien sprake van een zeer droog gedeelte. Juist hier treft men een groot gedeelte van de flora aan. Niet alleen het laten beweiden van de dijk door paarden en pony's – vaak illegaal – vormt een bedreiging voor de bloemenpracht. Een veel ernstiger bedreiging is het frequent maaien van de dijk en dat dat nog op de meest ongeschikte tijdstippen. Juist wanneer de bloemen hun zaad gaan vormen komen de maaimachines de grootste gedeelte van de dijk kunnen bereiken. Onderaan blijft vaak een strook onmaaid. Maar

derworpen moeten worden. Een dergelijke organisatie en planning zullen overigens weinig effect hebben wanneer men de ophanden zijnde dijkverzwaaring op het traject Rossum-Gamenen gaat uitvoeren. Nu nog komen in de zomermaanden tal van meten naar de dijken om te genieten van landschap, flora en fauna. Juist het dijkstreek tussen Zaltbommel en Rossum heeft nationale bekendheid bij de kenners van onze flora. Uit alle delen van het land komt men vaak om deze unieke en geliefde flora te bekijken. De natuurontwerpers dijkten tulpen, de huidige flora onder een dikke laag klei en zand doen verdwijnen. De flauwe taluds maken dan

Natuurwachters onderzoeken de rivierflora langs de Waal dijk (opname: Fotofly). daar een bloemstreek. De sierlijke steile dijk met al zijn bloemenpracht behoort dan tot het verloren. **De laatste kans**
De Natuurwacht waardeert het bijzonder dat het Polderdistrict bij de komende dijkverzwaaring zoveel mogelijk huizen oorspronkelijk laat. Het is – aldus reguleerden van de Natuurwacht – met de flora geen enkele rekening gehouden over de instandhouding hiervan. Het Polderdistrict had hier alle

Veelal werd de dijk
in het voorjaar of
najaar voor 100 %
gemaaid zowel
binnendijs als
buitendijs

Beemdkroon

Wilde cichorei

Werkgroep amfibieën

Het is alweer zeven jaar geleden (febr. 2018) dat ons lid Gerard Terpstra de Natuurwacht attendeerde op de vele kikkers en salamanders, die op de dijk van Gameren waren doodgereden. "Kunnen we daar iets aan doen", was de vraag van Gerard. We gingen direct aan de slag. Gerard maakte een amfibieën-scherm op het talud van de dijk en vrijwilligers verspreidden huis aan huis een informatiebrief. Gerard zette zich jaarlijks in voor het overzetten van de padden en salamanders en verzamelden om zich heen een groep vrijwilligers, die hem ieder jaar bijstonden. Een verslag van een van die vrijwilligers, Margaret Bosman, is in dit artikel opgenomen.

Poelen

Stichting Landschapsbeheer Gelderland (SLG) was enkele jaren geleden door de gemeente Zaltbommel gevraagd aandacht te besteden aan het creëren en onderhouden van poelen. Samen met de dorpsraad van Nieuwaal werd het idee geopperd een poel aan te leggen nabij de nieuwe rondweg van Nieuwaal: aan de Lange Morgen. De poel moet uiteraard ook onderhoud worden. Op initiatief van SLG werd onlangs (oktober 2024) een werkgroep Onderhoud Poelen opgericht. Deze werkgroep zou niet alleen de poel in Nieuwaal beheren, maar ook een poel in Heerewaarden en wellicht op andere locaties. De werkgroep bestaat uit een tiental personen, waaronder vrijwilligers uit Heerewaarden. De poel in Heerewaarden blijkt bij nader inzien te groot van omvang. De werkgroep heeft besloten het onderhoud aan deze poel te wisselen met een mogelijk onderhoud aan enkele kleinere poelen in de uiterwaard van Gameren. De groep is formeel een werkgroep van SLG, maar met elkaar is afgesproken dat de werkdagen worden vermeld in het activiteitenoverzicht van de Natuurwacht.

"Kunnen we daar iets aan doen", was de vraag van Gerard

Start Werkgroep amfibieën

Gerard Terpstra, natuurliefhebber pur sang, fietst fluitend over de dijk van Zaltbommel naar Gameren. Genietend van de natuur in onze prachtige Bommelerwaard. Het zal februari 2023 zijn geweest, denk ik.

Op de weg bij Gameren spot hij veel dode padden, kleine watersalamanders én bedreigde kamsalamanders. De amfibieëntrek is weer begonnen en veel dieren worden overreden bij het oversteken van de weg op de dijk. Vanaf dit moment gaat Gerard iedere avond een uur voor zonsondergang tot een uur na zonsondergang padden, kikkers en salamanders overzetten, zoals hij dat al een aantal jaar doet in de trektijd. Dit jaar doet hij een oproep om hulp en er is gehoor. Enthousiaste vrijwilligers helpen avond aan avond om de diertjes te fotograferen (dood en levend) en over te zetten. 'Gewapend' met een sterke zaklamp, handschoenen en emmers schooieren we langs de straat op zoek naar overstekende amfibieën. Ze worden gemeld bij Waarneming.nl. Er wordt een scherm geplaatst aan de zuidkant van de dijk met ingegraven emmers ervoor om de amfibieën te stoppen en te vangen. Helaas helpen het scherm en de emmers niet altijd. De slimmeriken onder de salamanders denken er veilig omheen te kunnen, waarna ze regelmatig toch nog worden doodgereden. Zo jammer.

Fauna-passage (s!)

Om nog meer veiligheid te bieden voor de diertjes wordt bij de gemeente Zaltbommel een faunapassage aangevraagd en gekregen, waar we heel blij mee zijn. Echter we constateren dat dit niet genoeg is om dode dieren te voorkomen. Het mooiste zou zijn als de dijk in deze periode zou zijn afgesloten voor voertuigen (afgezien van bestemmingsverkeer).

Aan het eind van de zomer signaleren vrijwilligers dat er weer salamandertrek plaatsvindt. Nu van jonge salamanders die naar hun landverblijfplaatsen aan de zuidkant van de dijk gaan. Er zijn velen overgezet.

Voor de toekomst hopen we op medewerking van de gemeente voor nog een faunapassage, meer westelijk op de dijk. Hier zou dan ook een scherm bij moeten worden geplaatst om de salamanders naar de passage te geleiden, waarvoor de medewerking van dijkbewoners nodig is. Ook zullen we niet alleen lopen op het traject van februari tot april, maar ook in augustus, tijdens de trek van de jonge salamanders.

Kleine watersalamander

Margaret Bosman

De slimmeriken
onder de
salamanders denken
er veilig omheen te
kunnen

Help de Kamsalamander oversteken

De Waaldijk in het dorp Gameren blijkt een drukke oversteekplaats van de zeldzame kamsalamander. Deze mooie en grote salamander verstopt zich in de winter in de tuintjes ten zuiden van de Waaldijk en zodra het voorjaar wordt steken ze de dijk over om in de grote plas tussen oude dijk en de nieuwe dijk eities af te zetten en daar de gehele zomer te verblijven.

In het weekend van 10 en 11 maart (het was een mooie lentenacht) zijn vele salamanders overgestoken, maar hebben helaas niet levend de overkant gehaald. Een hardloper heeft de zeldzame amfibieën verzameld en kwam tot bijna 40 dode salamanders. Jammer, want het zijn zeer zeldzame en prachtige salamanders, die ook nog eens beschermd zijn: een Rode Lijst soort.

Donker, regen en 8 graden Celsius
Kikkers, padden en salamanders gaan massaal naar hun zomergebied als de temperatuur rond de 8 graden (32) den ligt. Ze trekken ook wel bij bijv. 5 graden, maar dan is het aantal aanzienlijk minder. Ze doen dat als het donker is en de trek kan dan de gehele nacht duren. Het moet wel regenachtig zijn. Bij droog weer is er weinig trek.

Verwachting trek Kamsalamander	droog (tot 75%)	vochtig (75-90%)	nat (boven 90%)
tot 5° C	niet	kleine kans	kleine kans
6 - 7° C	kleine kans	kans	grote kans
8° C en hoger	kleine kans	grote kans	TOP

Van café Mesterhuis tot voorbij Het Slot. Het gedeelte van de Waaldijk waar de salamanders oversteken begint ongeveer bij het café 'Het Ouw Mesterhuis' en loopt door tot voorbij zorgcentrum Het Slot. De meesten steken over waar aan beide zijden huizen staan.

Help de kamsalamander.
Het zou fijn zijn wanneer bewoners aan de Waaldijk dan af en toe op de dijk gaan kijken of er salamanders oversteken. Neem een emmer en een zaklantaarn mee en verzamel de salamanders en zet ze dan veilig over aan de noordzijde van de waaldijk. Doe eventueel handschoenen als u het eng vindt de beestjes op te pakken. Wel zo hygiënisch. Automobilisten zouden de dijk kunnen mijden en via de dorpskern rijden.

Natuurwacht helpt ook.
Op de regenachtige avonden zal de Natuurwacht ook met vrijwilligers zoveel mogelijk present zijn. Vooral tot 24.00 uur is de grootste kans dat de amfibieën worden doodgedren. Daarna zal het autoverkeer minimaal zijn. Laten we met elkaar deze zeldzame kamsalamander helpen met een veilige oversteek.

Tijdens het samenstellen van dit jubileumnummer ontvingen wij het verschrikkelijke bericht dat initiatiefnemer en coördinator van de Werkgroep Amfibieën, Gerard Terpstra, op 7 november plotseling is overleden. In ons voorjaarsmagazine van 2025 zullen wij Gerard met een in memoriam gedenken.

De stadswallen van Zaltbommel

De restauratie van de Stadswallen in Zaltbommel kent een lange geschiedenis. De Natuurwacht is altijd nauw betrokken geweest bij de planvorming hiervan. In 1979 was daar het eerste plan van de gemeente Zaltbommel om het achterstallig onderhoud aan te pakken en een goed toekomstig beheer op te zetten. Het plan van 1979 was matig en de Natuurwacht heeft toen een alternatief plan ingediend. Als voorbeeld werd toen door ons één bolwerk in detail uitgewerkt. N.a.v. ons alternatief werd er een commissie samengesteld waarin ook de Natuurwacht zitting had. Het duurde enkele jaren voordat de commissie met een eerste rapport kwam.

De restauratie van de Stadswallen in Zaltbommel kent een lange geschiedenis.

Laanbeplanting

In dat eerste rapport werd beschreven op welke wijze de laanbeplanting en de hoofdbeplanting er in de toekomst uit moesten zien. Het rapport maakte duidelijk welke lanen een laanbeplanting zouden krijgen en welke boomsoort dat zou moeten zijn. Dit plan van de primaire beplanting zorgde ervoor dat er een groter sortiment van boombeplanting verkregen werd. Een ziekte, zoals de iepenziekte, zou dan niet meer catastrofaal zijn voor het bomenbestand. Deze hoofdgedachte was belangrijk voor het architectenbureau W. Thijsen om het uiteindelijke plan in detail op te stellen en uit te werken.

Romantische landschapsstijl

De basis voor de verdere uitwerking is de Engelse landschapsstijl, die in de 19e eeuw door F.W. de Virieu ten grondslag lag aan zijn plannen voor de stadswallen. De uitwerking van bureau Thijsen werd goedgekeurd en de komende jaren werden heel wat bomen en struiken verwijderd en deels

vervangen. Helaas verslapte de aandacht na enkele jaren voor het onderhoud van de Stadswallen en ontstond er wederom achterstallig onderhoud. Dankzij Mieke Sanders, ambtenaar van de Gemeente Zaltbommel, kwam het beheer van de stadswallen weer op de agenda van het college van B&W en werd er weer een commissie gevormd om nu voor eens en voor altijd het beheer goed te beschrijven en te regelen. Het befaamde architectenbureau BoschSlabbers ging aan de slag. Ook zij gaven alle prioriteit aan het terugbrengen en versterken van de Engelse romantische landschapsstijl.

Broedvogelinventarisatie 1975

In het eerste jaar van het bestaan van de Natuurwacht werd een broedvogelinventarisatie uitgevoerd in de stad Zaltbommel, de Kloosterwiel en de stadswallen. Het zal niemand verrassen dat het aantal broedvogels destijds heel wat aanzienlijker was dan in 2025. Opvallend toen was het grote aantal spotvogels en Grauwe vliegenvangers, respectievelijk 8 en 9. Vreemd genoeg is toen geen boomklever waargenomen, terwijl die nu wel voorkomt.

Ruimte voor stinzenflora

Op de stadswallen kwamen slechts enkele stinzenplanten voor. In de loop der jaren was die grotendeels verdwenen. Her en der stonden wat sneeuwkllokjes en winterakonieten. Stinzenplanten passen prima in de Engelse landschapsstijl. In samenspraak met de Natuurwacht werd het assortiment bepaald en al snel ging men over tot de aanplant daarvan. Dankzij de goede contacten van Mieke Sanders kregen we toestemming sneeuwkllokjes en winterakonieten uit te graven in het kasteelbos van Nederhemert-Zuid, waar van beide stinzenplanten er duizenden staan. Vrijwilligers van de Natuurwacht hebben de bolletjes

uitgegraven en vervolgens geplant op voornamelijk het Oranjabolwerk nabij de Oude Watertoren. De volgende jaren werd steeds een bolwerk onder handen genomen. Na het ruwe werk en het verwijderen van bomen en het weer opnieuw inplanten van nieuwe bomen was er gelegenheid om weer stinzenplanten aan te brengen. De restauratie zit er nu op. Bijna alle werken zijn nu (2025) gerestaureerd. De romantische landschapsstijl komt volledig tot zijn recht en in het voorjaar bloeit de stinzenflora. Laten we hopen dat er voldoende financiële middelen beschikbaar blijven om dit tot in lengte van jaren vol te houden. Alle lof voor de ambtenaar van de gemeente Zaltbommel, Mieke Sanders, die dit project met hart en ziel heeft opgezet en begeleid.

De romantische
landschapsstijl komt
volledig tot zijn
recht en in het
voorjaar bloeit de
stinzenflora

Bn. D. 4/5-24
Van bestuur Zaltbommel
**Natuurwacht mag over
stadswallen adviseren**

ZALTBOMMEL - De Natuurwacht krijgt alle gelegenheid om bij de reconstructie van de wallen om de binnenstad van Zaltbommel advies aan het gemeentebestuur uit te brengen. Van reconstructie is nu echter nog geen sprake. De dienst gemeentewerken voert met behulp van tijdelijk in dienst genomen jongeren alleen achterstallig onderhoud uit.

De toezegging over de luit te brengen adviezen schoot het D'66 raadslid G. Rike in het verkeerde keelgat. Er is vorige jaar maart al

dat gesprek bij de Natuurwacht. „Van onvrede heb ik in de contacten met de Natuurwacht niets bespeurd”, zei De Voogd.

Daarop vloog Rike overeind: „Het komt bij mij onwaarsachtig over, als U een jaar geleden een gesprek toezegt, dat nog steeds niet is gehouden.” De Voogd: „Toon die onwaarsachtigheid met feiten aan.” Rike: „Ik zei niet dat het zo is, het komt alleen zo over.” De Voogd: „Ik zal er nu niet meer op reageren.”

Beter onderbouwd

Er zijn nu twee plannen. Het plan van de Natuurwacht is beter onderbouwd dan dat van de gemeentelijke werkgroep. De Natuurwacht heeft vooral goed nagedacht over de (toekomstige) bestemmingen van de stadswallen. Als je niet weet wat je er mee aan wilt kun je geen goed beleidsplan maken, aldus Van Balken. Het is aan het gemeentebestuur een beleidskeuze te doen.

maken, aldus Va

aan het gemeentebestuur een beleidskeuze te doen.

Natuurwacht staat reconstructie voor
Bomen over wallen Zaltbommel

Bomen zijn ook 's winters mooi. (Foto: Fotobank)

[illegible]

Leeftijdsopbouw

Verschillen

Ing. C. Kroon, hoofd gemeentewerken, bevestigde dat de stadsraad de afwijking van het verschrift met het plan van de gemeentelijke werkgroep. De zouden de gemeenteraad voorstellen om de gemeenteraad te verzoeken om het plan van de werkgroep te laten vaststellen. Het verschrift zou dan worden vastgesteld op wat nu op de stadsraad is vastgesteld. Het verschrift zou dan worden vastgesteld op wat nu op de stadsraad is vastgesteld.

Wethouder De Voogd zegde te dat het college van B. en W. b. handeling van de kwestie in de gemeenteraad zal voorbereiden. Hij is mogelijk dat de beslissing van de raad niet is overeenkomstig inzichten van de Natuurwacht. In voorbaat deed De Voogd een beroep op deze vereniging dan to haar deskundigheid en enthousiasme ten behoeve van de stadswaarden ter beschikking te stellen.

de inwoners de gelegenheid mee te krijgen zich over de verschillen met de stadswaarden af te spreken. Voor het vastleggen van het gebruik van de stadswaarden moesten de verleningen van de handhaving van de stadswaarden, die gemeente zou die moeten verzamelen en bepalen of ze opeenvolgend zou

Akkervogelwerkgroep

De akkervogelwerkgroep, opgericht in 2021, is de jongste werkgroep van de Natuurwacht en telt momenteel 22 leden. De Stichting Landschapsbeheer Gelderland (SLG) ondersteunt deze werkgroep. Zij geven onder meer cursussen, adviezen en controleren en verwerken de bij Sovon ingevoerde telgegevens in het Broedvogel Monitoring Project tot een jaarlijkse beheerrapportage. Daarnaast wordt er, met name voor het inrichten van percelen, ook samengewerkt met VANL de Capreton.

De werkgroep heeft als doel om maatregelen te nemen die het leefgebied van akkervogels verbeteren

Doel

De werkgroep heeft als doel om maatregelen te nemen die het leefgebied van akkervogels verbeteren. De focus ligt dan met name op de patrijs. Als de patrijs het naar zijn zin heeft in een gebied dan zul je er ongetwijfeld ook andere akkervogels aantreffen, zoals kneu, ringmus, Gele kwikstaart en veldleeuwerik. Belangrijk is dat er het hele jaar voldoende voedselaanbod en schuilgelegenheid voor de vogels is.

In 2022 heeft Harry Kolman mij benaderd om als coördinator deze werkgroep verder vorm te geven. Omdat ik al een gebied bij Alem inventariseerde op patrijzen en gestopt was met werken, hoefde ik daar niet lang over na te denken. Vanuit de werkgroep coördineer ik de vrijwilligers, die jaarlijks de tellingen van patrijzen in de Bommelerwaard verrichten. Als er behoefte is aan een (start)bijeenkomst, dan organiseer ik dat. Ook ben ik het aanspreekpunt voor SLG. Verder ben ik voor de Natuurwacht ook actief met het onderhoud van de Kruidentuin en het snoeien van onder meer knotwilgen in de winter. Voor het project Vogelatlas heb ik de afgelopen drie jaar 12 km-hokken geteld bij Hoenzadiel en Velddriel. En voor Sovon tel ik sinds eind 2023 ook water- en wintervogels langs de Waal tussen Heerewaarden tot Rossum.

Inventariseren patrijzen

In de Bommelerwaard zijn 18 gebieden aangemerkt om specifiek op patrijzen te inventariseren. Deze gebieden worden op gezette tijden geteld door vrijwilligers. Dit tellen gebeurt voornamelijk in het voorjaar waarbij je in drie perioden telkens twee keer een telgebied inventariseert, één keer in de ochtend en één keer in de avond. In totaal tel je, vanaf medio februari tot eind mei, dus zes keer.

In de 1e twee perioden tel je de avondtelling met behulp van een geluidsbox door elke 300 m het geluid van een roepende patrijs af te spelen. Als er een man-patrijs in de buurt is, zal deze daar vrijwel zeker op reageren. Hij vliegt dan op het geluid af en alarmeert. Dit doet hij om te laten weten dat dit zijn territorium is.

De telgegevens worden ingevoerd in de Avimap app van Sovon. Aan de hand van deze gegevens wordt het aantal territoria berekend en stelt de SLG jaarlijks een rapportage op. Deze wordt besproken met mij als coördinator en het collectief Rivierenland. Aan de hand van deze rapportage wordt bekeken waar maatregelen mogelijk zijn om het leefgebied voor de patrijs te verbeteren. In de Bommelerwaard zijn met name in het focusgebied Nederhemert-Zuid veel verbetermaatregelen getroffen. Uit de tellingen blijkt dat de patrijs het daar goed doet en dat het aantal territoria in de afgelopen 5 jaar is toegenomen. Ook rondom Bruchem en Kerkwijk lijkt het goed te gaan met de patrijs.

Telgebieden

Momenteel worden 13 van de 18 gebieden regelmatig geteld. Bij Brakel, Bruchem en Alem liggen telgebieden waar op dit moment geen teller voor is. Twee gebieden (bij Heerewaarden en Hedel) zijn komen te vervallen nadat er 3 jaar op een rij geen patrijs is waargenomen. Ik zou bij Bruchem/Kerkwijk nog een telgebied willen intekenen als er een vrijwilliger is die dat gebied zou willen inventariseren.

Inrichten percelen

In samenwerking met SLG is in 2021 een oproep gedaan om percelen van particulieren in de Bomme-
lerwaard in te richten zodat deze geschikt worden voor de akkervogels. Daar kwam
aardig wat respons op. In totaal is er naar aanleiding van de oproep bij 15 eigena-
ren plantmateriaal (gemengde met name besdragende struiken) en/of kruidenrijk
bloem- en granenmengsel verstrekt. De eigenaren hebben vervolgens zelf geplant
en gezaaid.

Vanuit de werkgroep heb ik met Gerard Bruijstens de eigenaren van die ingerichte
percelen bezocht om te kijken of het plantmateriaal goed is aangeslagen en het
zaadmengsel goed is opgekomen. Indien nodig is er advies gegeven om e.e.a. te
verbeteren en bij een enkele bewoner is nog plantmateriaal nageleverd om uitval
op te vullen. Het is leuk om te zien en horen hoe enthousiast de eigenaars zijn over
deze samenwerking en het resultaat. Het leidt dan ook vaak tot leuke gesprekken,
soms onder het genot van een kopje koffie.

Eind 2024 is aan de Hoeveneseweg bij Veldddriel een perceel van 1,5 ha, dat eigen-
dom is van de RK-kerk, ingericht t.b.v. de patrijs. Er zijn zaadmengsels ingezaaid en
er is struweel aangeplant over de lengte van 400 m. In de planning staat nog het
graven van een paddenpoel en het maken van een keverbank. Het is nog afwachten
of we hier in de toekomst de patrijs mogen verwelkomen. Maar ongetwijfeld zullen
andere akkervogels hiervan profiteren.

Het is leuk om te zien
en horen hoe
enthousiast de
eigenaars zijn
over deze
samenwerking

Hanneke Verheul

Kneu

Ruimte voor de patrijs

Dit perceel van 1,5 ha is speciaal ingericht voor de patrijs. Het gaat niet goed met de patrijs. In 1975
bestond nog 100.000 patrijs in ons land voor nu nog slechts enkele duizenden. In de Bomme-
lerwaard is het aantal ook met 95% afgenomen. Belangrijke reden van de afname is het verlies aan bio-
toop. Er zijn weinig kruidenrijke graslanden waar de roestende kluizen zaden te vinden kunnen
vinden. Er is te weinig dekking en zich te verschuilen voor roofdieren. In dit samenwerkingschap van
de Velt kunnen nog enkele lokale patrijs voor. Door dit agrarisch perceel een te vormen het een
ideaal biotoop voor de patrijs helpen we de patrijs voor de Bommeleerwaard te behouden.

Kruiden en struiken

Aan beide zijden van dit perceel zijn over een
een lengte van 400 meter en een breedte van
10 meter kruiden ingezaaid. Het zijn kruiden
die insecten lokken en voedselbron bieden
aan voor de patrijs. Naast de kruidenmengel ligt
een strook met akkerkruiden en gras. Zoals
gras, rogge en tarwe. Ideaal omstand voor ge-
vallen. Centraal op het perceel ligt een klu-
strook, een eigen laveland. Deze strok verhoogt
de strok is aantrekkelijk voor kluizen en andere
insecten. Naast de kluizenbank is een haag
ingezet van allerlei verschillende soorten
struiken: hondschaap, veldroos, vlier, meidoorn,
roos, Gleditsia, roos, etc. Totaal 1400 stuks.
In de haag van 400 meter lengte vinden allerlei
vogels verblijfplaats en voedsel. De patrijs
vindt er dekking.

Poel voor amfibieën

Aan de noordzijde is speciaal voor kikkers en salamanders een
poel gegraven. Deze amfibieën leggen eieren, maar vele eieren
sterven door vissen opgegeten. In een poel komen geen vissen
voor en is daardoor een goede leefomgeving voor kikkers en sala-
manders. Rond de poel is een moeraszone aangelegd met specie-
le kruiden zoals buidelklokken en moerasgras.

Inrichting perceel

Strook met akkerkruiden en gras
Kluizenbank
Haag met diverse struiken
Poel
Strook met akkerkruiden en gras
Kluizenbank
Haag met diverse struiken
Poel
Strook met akkerkruiden en gras
Kluizenbank
Haag met diverse struiken
Poel

Sint-Franciscus

Dit perceel is eigendom van de Heilige Franciscusparochie.
Bommeleerwaard. Sint-Franciscus van Assisi (1181-1226) had
grote bewondering voor de schepping. Zijn liefde voor dieren
was bijzonder. We herdenken Sint-Franciscus ieder jaar op zijn
feestdag van 4 oktober. Werelddierendag. Om afschrikking
te geven aan het gedrag van de mens. Hebben de
parochianen van de R.K. Franciscusparochie dit perceel be-
schikbaar gemaakt om te natuur. Aan de Natuurwacht Bom-
meleerwaard is gevraagd dit perceel zo goed mogelijk in te
richten voor de natuur en te behouden.

Natuurwacht Bommeleerwaard
www.natuurwachtbommeleerwaard.nl

VANL De Capreton
www.vanldecapreton.nl

Gele kwikstaart

Prachtige boekwerken en boeiende magazines

- In vijftig jaar is veel met onze leden gecommuniceerd. De eerste jaren verliep de communicatie naar de leden via een gestencilde nieuwsbrief. Enkele jaren later werd dat een langwerpige boekje.
- Op enig moment kreeg het boekje een A5 formaat en dat bleef zo tot 2016. Acht jaar geleden werd gekozen voor een professioneel magazine, dat onze 500 leden tweemaal per jaar ontvangen.

De Natuurwacht
krijgt veel lof als het
om de vormgeving
en uitstraling gaat
van het magazine
Natuurlijk
Bommelerwaard

Fraai magazine

De Natuurwacht krijgt veel lof als het om de vormgeving en uitstraling gaat van het magazine Natuurlijk Bommelerwaard. Onze voorzitter Harry Kolman is de vormgever en telkens maakt hij van het magazine weer iets heel moois. De redactie is blij dat meerdere leden bij regelmaat kopij inleveren en dat mede daardoor de inhoud van het magazine zeer gevarieerd is. Dankbaar is de redactie ook met de fotografen, die met hun prachtige foto's het blad steeds verrijken. In 2025 verschijnt alweer de 8e jaargang. Het bestuur spreekt de wens uit dat we dit kwalitatief fraaie magazine nog lang aan onze leden kunnen aanbieden.

De Bommelerwaard; zien, kennen en waarderen!

Dat is de titel van de uitgave van het eerste boek van de Natuurwacht. Het ministerie van CRM lanceerde in 1977 het project Landschappenkaart. Dit project was vooral een onderwijsproject. Doelstelling van het project was om leerlingen van de basisschool de waarden bij te brengen van natuur en landschap. Het ministerie verzocht lokale natuurverenigingen zitting te nemen in een steungroep voor het basisonderwijs. In die tijd was er nog weinig bekend over het landschap van de Bommelerwaard. Het onderwijs had vele vragen als het ging om de geschiedenis van steenfabrieken, de functie van poldermolens, het ontstaan van een eendenkooi, nut en noodzaak van een griend, herkenning van rivierduinen en oeverwallen. De Natuurwacht koos er voor al die informatie te verzamelen. Er werd gesproken met allerlei deskundigen. Er kwam zoveel informatie dat besloten werd dit alles geordend in een boek te verwerken. Dat was toentertijd een grote klus. Het gelukte om het boek te kunnen presenteren bij de start van het landelijke project. De uitgave was een groot succes. Het onderwijs was enthousiast. 'Eindelijk een boek waarin alles staat over ons landschap'. Het boek beleefde zelfs een tweede druk. De lagere landbouwschool in Andel gebruikte het boek zelfs als lesboek voor de leerlingen.

Boek over flora en fauna van Bommelerwaard

- In 2015 zou de Natuurwacht 40 jaar bestaan. Bij een jubileum hoort natuurlijk iets bijzonders. De Natuurwacht had nog steeds een grote wens om een boek uit te brengen over de rijkdom aan flora en fauna in de Bommelerwaard. Als we zo'n boek willen uitgeven, dan moet er wel heel veel inventarisatiewerk worden verricht. Hoeveel broedvogels zitten in ieder natuurgebied en welke vlinders, libellen en bloemen komen allemaal voor? Er waren de laatste jaren al veel inventarisaties verricht, maar de gehele Bommelerwaard inventariseren was een immense uitdaging. Drie jaar lang is door Rien Melis en Ton van Balken intensief geïnventariseerd in zomer en winter. In 2014 werden de teksten geschreven en foto's verzameld. Vormgever van het boek was Harry Kolman, die ook de magazines van Natuurwacht vorm geeft. Iedere week in 2015 werd door Harry gewerkt aan de vormgeving van een bepaald natuurgebied. Uiteindelijk werd de rijkdom aan flora en fauna van 58 natuurgebieden beschreven. Het resultaat was verbluffend: een prachtig boek. Veel natuurliefhebbers waren bijzonder enthousiast over de uitgave. Al snel was het boek uitverkocht en kwam er een tweede druk. Ook die tweede druk is bijna uitverkocht.

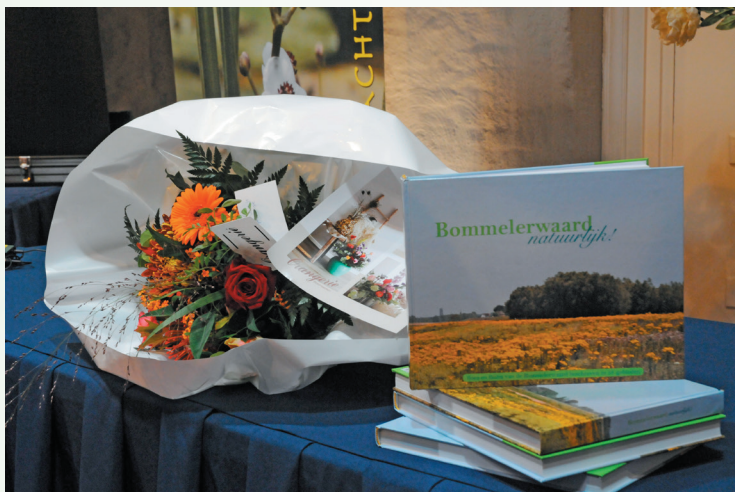
Ontdekken is genieten

Ons bestuurslid Dirk Muller schreef in 2020 een schitterend boekje met ruim honderd boeiende verhalen over planten, insecten, vogels en andere dieren. Het boekje wordt gelaardeerd met enkele fraaie gedichten van leerlingen van het Cambium. Het boekje is een kleinood en daagt je uit de natuur te gaan ontdekken en daar dan vooral van te genieten.

Vele nieuwsbrieven

Er wordt door de Natuurwacht belangrijk werk gedaan. Denk aan het onderhoud van de Kloosterwiel en het beheer van de heemtuin en kruidentuin. Het is goed omwonenden te betrekken bij deze werkzaamheden. Goede informatie draagt bij aan draagvlak en ondersteuning van dit werk en wellicht leidt dit ook tot meer vrijwilligers. Al vele jaren wordt om die reden een nieuwsbrief huis aan huis verspreid in de Spellewaard; het woongebied rond De Kloosterwiel. Ook alle inwoners van de binnenstad van Zaltbommel krijgen een nieuwsbrief over het wel en wee van beide tuinen. En dat al 40 jaar! De inwoners van Gameren kregen een informatiebrief over de 'salamanderactie' in hun dorp op de Waaldijk. Al die nieuwsbrieven zorgden behalve voor draagvlak ook voor de aanwas van leden. Inmiddels zijn er meer dan 500 leden en daar zijn we wat blij mee.

Een schitterend
boekje met
ruim honderd
boeiende verhalen
over planten,
insecten, vogels en
andere dieren

50

Bent u al lid van de Natuurwacht?

Bijna 550 natuurliefhebbers in de gehele Bommelerwaard zijn dat. Het lidmaatschap kost slechts € 10,- per jaar. U steunt daarmee onze vereniging en wordt op de hoogte gehouden van al onze activiteiten.

Jaarlijks ontvangt u twee prachtige magazines met informatie over flora en fauna in de Bommelerwaard.

Op onze website kunt u de oude magazines inzien:
www.natuurwachtbommelerwaard.nl

Lid worden? Stuur een email naar:
info@natuurwachtbommelerwaard.nl